

Dva naučna izvještaja.

Prigodom 50-god. zagrepskog univerziteta kraljevine SHS

napisao: Prof. Dr. **Antun Sović.**

I. O komentaru Nila Monaha († 430) Pjesmi nad Pjesmama.

(De commentario Nili Monachi in Canticum Canticorum e catenis graecis reconstituto.)

Cf. Biblica, Vol. 2 |1921| Fasc. 1. p. 45—52. Roma.

1. Uvodne riječi.

Boraveći god. 1910/11. na naucima u Pontifičkom Bibliskom Institutu u Rimu, skrenuo mi je tadanji rektor Instituta P. L. Dr. Fonck pažnju na istraživanje grčkih manuskripata u Vatikanskoj biblioteci, što sadržavaju u katenama[1]) Otačke eksegetske sholije svetim knjigama Staroga i Novoga Zavjeta.

[1]) Pod katenama se ili verižnim komentarima (σειραί, catenae, verige) razumijevaju takova eksegetska tumačenja sv. Pisma iz starog kršćanskog doba, u kojima se na kraći ili dulji bibliski tekst (κόμμα, κείμενον, κεφάλαιον) nižu poput karika na verigama eksplikacije (σχόλια, λύσεις) uzete u potpunom ili skraćenom obliku iz izvornih komentara pojedinih Otaca ili crkvenih pisaca. Na taj je način kršćanski čitatelj odmah mogao vidjeti, kako odnosni svetopisamski tekst (redak ili veći odlomak) tumače komentatori od najstarijih kršćanskih vremena pa do njegova doba. — Početak katenama ili verižnim komentarima pada u 5. v. po Hr., kada je na Istoku nestalo velikih Otaca i eksegeta, kao što su bili Origen, Grgur Nisenski, Vasilije, Ivan Zlatousti, Kiril Aleksandrijski, Teodoret Kirski itd., pa ih naslijedio naraštaj, koji nije više osjećao u sebi stvaralačke snage svojih predaka, već se dao na razne kompilacije iz njihovih djelâ. Prema tome je velika literarna vrijednost katenama jedino u tom, što su nam sačuvale masu eksegetskih sholija čitavog niza Otaca i crkvenih pisaca, čija su izvorna djela inače propala (premda se s druge strane ne smije zatajiti, da su toj propasti znatno pridonijele baš same katene, jer se

U tom su mi poslu, megju ostalim stručnim djelima, bile navlastito na ruku odlične knjige Hansa Lietzmanna[2]) i Dr. Michaël-a Faulhabera[3]) (sada Münchenskog kardinala), od kojih je prvi sastavio kataloge kodeksâ grčkih katenâ, a drugi pošao i dalje, te opisao pojedine katenske kodekse, razdijelio ih po svojim vrstama („tipovima") i, što je bilo od najveće cijene, prigodice upozorio na još ne izdane sholije pojedinih Otaca.

Megju potonjima pali su mi u oči navlastice oni, što dolaze pod imenom Nila Monaha,[4]) te se odnose na tumačenje

mnogi izvorni komentari, uslijed tadanje „modernosti" katena, nijesu više prepisivali). — Katene spadaju u glavnom u kritički još neispitano literarno područje, pa njihovo naučno istraživanje predstavlja temeljni preduslov, da se uzmogne pristupiti kritičkim izdanjima mnogih književnih produkata starih Otaca i crkvenih pisaca.

[2]) Isp. H. Lietzmann, Catenen, Freiburg in B. 1897. — Karo-Lietzmann, Catenarum graecarum catalogus, Göttingen 1902. (Aus den Nachrichten der k. Gesellschaft der Wissenschaften) Heft I. 3. 5.

[3]) Dr. M. Faulhaber, Hohelied-Proverbien u. Prediger-Catenen. Wien 1902. Die Propheten-Catenen nach römischen Handschriften, Freiburg i. B. 1899.

[4]) Nil (Νεῖλος) s pridjevkom Monah (μόναχος) bio je savremenik Ivana Zlatoustog († 407) i njegov učenik. Ne zna se pravo, ni gdje, ni kada se rodio, već se samo čini, da je to bilo oko 350 po Hr. u Ankyri (Angori). Prema grčkom crkvenom istoriku Nikeforu Kallistu (Migne PG 146, 1256 Ass) bio je Nil odlična roda, i postao u Carigradu visokim državnim funkcijonarom — eparhom. Kao takav se odrekao svijeta, i pošao, prema grčkom Minologiju, sa sinom Teodulom megju monahe na Sinajsku goru, dok mu je žena istovremeno sa kćerkom otišla megju kalugjerice u Misir. Umro je oko 430. po Hr. u dubokoj starosti. — Mnogo je pisao, i stari hvale savršenost (τελειότητα) njegovih književnih radova, i snagu (δύναμιν) njegove dikcije, te napose ističu, kako njegovi spisi ispunjaju čitateljevu dušu neiskazanom milinom (Isp. Migne PG 103, 672, C 263 pa 146, 1256 Ass.). Glavna su mu djela: 1. Četiri knjige epistolâ. Svega 1061 komad. 2. Λόγος ἀσκητικός rasprava o monaškom životu. 3. Διηγήματα (pripovijesti), gdje u 7 knjiga živo opisuje navalu divljih Arapa na sinajske monahe, pogibiju monaha, zarobljenje svog sina Teodula itd. Nil se tom zgodom nekako bijegom spasio. Nadalje 4. rasprava zvana Peristeria u 12 česti, upravljena na nekog monaha Agatija. Po tom 5. Traktat o siromaštvu (περὶ ἀκτημοσύνης) upravljen na prečasnu dijakonisu Magnu u Ankyri (Angori) te razni drugi asketski i moralni spisi, megju kojima valja još napose spomenuti knjigu o molitvi (περὶ προσευχῆς) pa divne gnome i pareneze, njih nekoliko stotina. Isp. Migne Pg 79, 1—1472, gdje se nalaze štampani svi dosele poznati Nilovi književni radovi. — Neka su se

Pjesme nad Pjesmama, i obuhvataju, kako sam kasnije konstatovao, znatnu materiju još ne izdanih sholija.

Proučavajući im sadržaj našao sam, da su dostojni, da na svijetlo izagju. Stoga se u meni rodila misao, da opremim, ne samo njihovo kritičko izdanje, nego da, po mogućnosti, provedem i rekonstrukciju dosele u kršćanskoj literaturi nepoznata (jer davno izgubljena) grčkog komentara Nila Monaha Pjesmi nad Pjesmama.

Još iste god. 1911. izradio sam u Rimu prema kodeksima: Vaticanus graecus 2129. pa Vat. gr. 1442. i Ottobonianus gr. 124—125. u tom smislu radnju, koju sam kao habilitacijonu studiju poslao teološkom fakultetu u Zagreb.

Postavši ovdje profesorom starozavjetnog bibliskog studija zamolio sam naredne godine rektorat Pontifičkog Instituta, da mi studiju primi megju Instituske edicije te pruži mogućnost, da konsultujem sve grčke hirografe, što ih u tom pogledu ima u svjetskim bibliotekama s ciljem, da bi rekonstrukcija Nilova komentara izašla kritički savršena, i po mogućnosti kao κτῆμα ἐς ἀεί, jer će se izvorni komentar jedva ikada obresti.

Moja je molba bila primljena, zatraženi kredit odobren, pa sam tako, dne 14. oktobra 1913. rimskom munificencijom krenuo na naučni put. S dužnom zahvalnošću ovdje još spominjem, da je presv. g. Dr. Josip Volović, zagrepski kanonik, s najvećom pripravnošću kroz cijelu naučnu god. 1913/14. vršio mjesto mene besplatno profesorsku službu u fakultetu, i inače se starao mojim stvarima, što mu Gospod nagradio u dan istine!

2. Traženje hirografičkog materijala po evropskim bibliotekama.

Na svom sam putu pohodio velike biblioteke u: Münchenu, Berlinu, Leipzigu, Bruxelles-u, Parisu, Londonu, Oxfordu, Madridu, El Escorialu, Zaragozi, Barceloni, Milanu, Torinu, Veneciji i Rimu.

Po katalozima sam istražio štogod je bilo registrovanih grčkih kodeksâ, a pripadali su u moje preduzeće. Ispitao sam

megjutim važna Nilova djela izgubila, megju njima i komentar Pjesmi nad Pjesmama, čiju je rekonstrukciju, pomoću sholija sačuvanih u raznim vrstama katenâ, nedavno poduzeo pisac ovih redaka, metodom, koji će se vidjeti iz dalnjeg toka rasprave.

*

i kataloge azijskih biblioteka (Sinaj, Jerusolim), pa Carigrad, kataloge manastirskih knjižnica na gori Atosu, te sv. Sinoda u Moskvi. U kratko sve kataloge svijeta i štampane i pisane, što sadrže spiske grčkih hirografâ, a mogli su se naći po rečenim bibliotekama. — Tom sam zgodom ipak konstatovao, da sé masa najdragocjenijeg rukopisnog blaga jelinske kulture i poganske i kršćanske nalazi tezaurisana po knjižnicama srednje i zapadne Evrope.

Rezultat je ovog naučnog traženja bilo slijedećih 18 kodeksa:

1. Marcianus graecus 509. (Fondo Anticho 22) fol. 112—203. Pergamenat, 23,5 × 18,5 cm; 14. vijek. Biblioteka sv. Marka u Veneciji.

2. Vaticanus graecus 2129. pag. 225—327. u dvostrukoj kolumni. Papir, 29 × 22 cm.; 15. vijek. Vatikanska biblioteka.

3. Monacensis graecus 84. fol. 1—56^{r}. Papir, 34,2 × 24,3. 16. vijek. Dvorska i državna biblioteka u Münchenu.

4. Oxoniensis graecus Auct. Ed. II. 8. (Miscellaneus 36) p. 1—168. Papir 32 × 22. 16. vijek. Bodlejeva biblioteka u Oxfordu.

5. Parisiensis nationalis graecus 153. fol. 1—59. Pergamenat. 33,5 × 24,2. — 11. vijek. Narodna biblioteka u Parisu.

6. Bruxellensis graecus regius 3896. p. 1—163. s latinskim prijevodom u izvanjskim kolumnama. Papir 27 × 20. — 17. vijek. Kr. biblioteka u Bruxellesu.

7. Paris. nation. gr. 154. (prije reg. 2436) fol. 1—124^{v}. Svileni papir 27 × 17. — 12. vijek. Narodna biblioteka u Parisu.

8. Matritensis nationalis graecus 4781. fol. 5—77^{v}. Papir 30,5 × 20,8. — 16. vijek. Narodna biblioteka u Madridu.

9. Matrit. nat. gr. 4749. fol. 137—262. Papir 36 × 26. — 16. vijek. Narodna biblioteka u Madridu.

10. Berolinensis Phillippicus 1411. (Meermann 40) fol. 131—214^{v}. Papir 32 × 24. — 16. vijek. Kralj. biblioteka u Berlinu.

11. Monacensis gr. 131. fol. 74—168. Papir 30 × 20. — 16. vijek. Kr. dvorska biblioteka u Münchenu.

12. Paris. nat. gr. 172. fol. 1—136. Papir 21,5 × 15,5. — 15/16. vijek. Narodna biblioteka u Parisu.

13. Paris. gr. Supplem. 127. fol. 211—413ᵛ. Papir 22,5 × 17,5. — 17. vijek. Narodna biblioteka u Parisu.

14. Monacensis gr. 369. fol. 1—69ᵛ. Papir 34,5 × 24. — 16. vijek. Kr. dvorska biblioteka u Münchenu.

15. Vaticanus gr. 1442. fol. 203—322. Papir 31 × 21. — 16. vijek. Vatikanska biblioteka.

16. Ottobonianus graecus 124—125 (2 kodeksa). Kodeks 124. fol. 448—472ᵛ; kodeks 125. fol. 1—383. Papir 27 × 20. — 17. vijek. Vatikanska biblioteka.

17. Ambrosianus graecus C. 267. inf. fol. 233—322ᵛ. Papir 33,5 × 23,5. Iz godine 1568. Biblioteka sv. Ambrosija u Milanu.

18. Caesaraugustanus graecus de la Seo 1104. fol. 1—184ᵛ (fol. 157 dva puta. Po meni paginisan). Papir 30 × 20,2. Iz god. 1587. Biblioteka katedralne crkve de la Seo u Zaragozi.

Od svih sam ovih kodeksa dao prigotoviti kompletne fotografije odnosno fotokopije, svega oko četiri hiljade i pô feuilletes-a, koje sam po 2 i 3 puta, stranu po stranu, isporedio s izvornicima.

Sve to, naravno nije bio baš lak posao, tim više, što se i do grčkih rukopisa, te licence njihova fotografisanja, nije svuda lako dolazilo. Češće je valjalo, i kraj inače od najviših bibliotečnih funkcijonara veoma cijenjene i zavidne rekomandacije iz Rima, ipak pisati razna molbena pisma i peticije, a uplele se još i druge kojekake kuke i kukice (n. pr. nema fotografa, ili je zatvorena biblioteka, ili su kodeksi preneseni u drugu zgradu, te tamo leže nesregjeni, ili je nedavni požar u biblioteci (Torino) oštetio kodeks itd.), megjutim sve je bilo s milim Bogom sretno prebrogjeno. Spomenutih 18 kodeksa i još 2—3, koji zasijecaju u drugu stvar, našlo se savršenim načinom u mojim rukama.

3. Razregjivanje i ocjena sabranih hirografâ.

Imajući ovaj veliki i dragocjeni hirografski materijal u rukama (nalazi se kod mene u Zagrebu) brzo sam opazio, da rekonstrukciju komentara valja postaviti na sasvijem druge te-

melje, nego su ona 3 rimska rukopisa, na čijoj sam bazi izradio svojevremenu habilitacijonu studiju. Ono su bile tek naučne primicije, inače veoma dostatne za habilitaciju.

Sada je valjalo sve u velikom stilu iz nova i nepomično graditi.

Prema potanko proučenom sadržaju navedenih 18 kodeksa našao sam, da oni predstavljaju 3 megjusobno različna izvora, koja označujem slovima: A, B i C.

a) U Izvor A pripadaju kodeksi navedeni pod brojevima: 1. 2. 3.

To je neka anonimna katena sastavljena iz sholija Gregorija Nisenskog i Nila Monaha.

Naslov joj je u kodeksu Marc. gr. 509.: Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης καὶ Νείλου μοναχοῦ ἑρμηνεία εἰς τὰ ᾄσματα τῶν ᾀσμάτων. Πρόλογος Νείλου. (Isp. u Apendiksu: Tab. I.)

Incipit (počinje) Τὸ τῶν ᾀσμάτων βιβλίον ..... Desinit (svršava) ἡ συμφωνία.

U kodeksu Vat. gr. 2129 glasi naslov: Πρόλογος Νείλου (sic!) i tek onda slijedi: Γρηγορίου ἐπισκόπου κ. τ. λ. kao i u Marc. gr. 509. (Isp. Tab. II.)

U Monac. gr. 84. izostavljene su u naslovu riječi: Πρόλογος Νείλου.

Ovdje valja opaziti, da anonimni sholij na kraju katene (cod. Vat. gr. 2129 ga zove: ἠθικόν) Incip. Ἀλλὰ ποία γλῶσσα — Desin. αἰώνων (+ Ἀμήν Vat. 2129) ne pripada više Nilu.

Harakter je ove katene, da je sastavljena od sholija samo dvájû Otaca t. j. Gregorija Nisenskog i monaha Nila, što upućuje na početak katenske literature, jer kasnije katene pokazuju mnoštvo autora, iz kojih su sastavljene.

Inače je katena nepotpuna. Nilovi sholiji sižu samo do glave 4,1[c] Pjesme nad Pjesmama, pa prema tome ona može, da posluži kao izvor u cjelini samo za prve 3 glave Cantica.

Katena se dijeli na 2 recenzije.

Prvu (= A) predstavlja kodeks Marc. gr. 509. čija je harakteristika, što u njem (protivno naslovu katene!) dolaze sholiji monaha Nila na prvome mjestu iza bibliskih komâ, a na drugom oni Gregorija Nisenskog. Kako se nadalje sholiji Gregorija Nisenskoga nalaze u ovoj recenziji neskraćeni (t. j. u punom tekstu i u boljem tekstualnom stanju, nego su u

izvornom komentaru, kako je izdan od Migne-a Patrol. gr. 44, 756—1120) zaključuje se, da je kompilator katene uzeo i Nilov tekst u prvotnom opsegu (t. j. neskraćen), što bi značilo, da ovdje, barem za prve 3 glave Cantica, imademo u potpunom opsegu sačuvan izvorni tekst Nilova komentara Pjesmi. Megjutim ovaj zaključak prilično koleblju kodeksi 2-ge recenzije t. j. Vat. gr. 2129. i Monac. gr. 84., u kojima se materijal Nilovih sholija nalazi doduše u istom opsegu kao i u prvoj recenziji (t. j. Marc. gr. 509.), ali je tekst sholija Gregorija Nisenskog snažno epitomisan i kraj toga stavljen pred Nilove sholije t. j. na prvo mjesto iza bibliskih koma, iz čega bi se istom logičkom konsekvensom dao izvesti zaključak, da je i tekst Nilovih sholija u prvoj recenziji znatno epitomisan. Zasad ostavljam rješenje tog pitanja na stranu, podvlačim samo činjenicu, da prva recenzija nosi harakter katene: Nil-Gregorije, a druga: Gregorije-Nil. i da se u obe tekst Nilovih sholija nalazi u istom opsegu.

Jedino valja, da se požali, što prva recenzija (koja čistotom teksta kud i kamo nadvišuje 2-gu recenziju) pokazuje u svom tekstu jednu znatniju lakunu. T. j. iza riječi: μαρτυρίας = fol. 120, 30 (= Migne Patr. gr. 44, 764 D 4 = sredina prve homilije Gregorija Nisenskog) ima u kodeksu Marc. gr. 509. 8 praznih listova. Tekst se nastavlja s riječju: λευκάνων (= druga polovina Nilova sholija ka gl. 1, 5. Pjesme). Iz kritičke se investigacije 2-ge recenzije (t. j. cod. Vat. gr. 2129 i Monac. gr. 84), koja je taj odlomak sačuvala, vidi, da je u svemu ispalo 4 sholije potpuno i 1 djelomično, koji su, naravno, morali u tekstu komentara biti suplirani iz potonje recenzije, u koliko nije pritekao u pomoć izvor B.

b) U izvor B pripada samo 1 kodeks t. j. Oxoniensis gr. Auct. Ed. II. 8. (Miscell. 36 — Bodleian Library) naveden gore pod br. 4.

Mjesto naslova stoje riječi: Προοίμιον ἑρμηνείας τοῦ ᾄσματος τῶν ᾀσμάτων ἐκ διαφόρων συνειλεγμένον. (Isp. Tab. III). Počima Τὸ τῶν ᾀσμάτων βιβλίον (kao i izvor A) — svršava sa οὐρανίων καὶ καθαρῶν (kao izvor C).

Anonimna katena potječe od nepoznata autora (kao i izvor A). Sastavljena je iz sholija raznih Otaca (Nil, Teodorit,

Gregorije Nisenski, Origen, Apolinar, Kiril i Filon), koji su svi, izuzevši Nilove sholije, već izdani.

Od najveće je cijene, od katalogista (i Dr. Faulhabera) nezapažena okolnost, da katena imade za podlogu Nilov komentar. Ne samo naime, da Nilovi sholiji vazda dolaze na prvo mjesto iza bibliskih komâ (κείμενον) nego oni i kvantitetom teksta (kako sam potankom analizom ustanovio) nadmašuju u najmanje dvostrukoj mjeri tekst svih ostalih 6 sholijasta.

Čini se, da je katena prepisana iz nekog prastarog arhetipa — uncijala. Na to upućuje ne samo vanredna čistoća teksta, ν ἐφελκυστικά pred konzonantima, nego i nedostajanje akcenata, tačaka i ostalih dijakritičnih znakova. S toga se tekst Nilovih sholija ne bi mogao kritički ni determinovati, da nam nije materija ostalih 6 sholijasta drugim (izvornim) putem sačuvana. Ovako je pak uspjelo ne samo provesti tačnu analizu cijele katene, nego i pomoću t. z. „Conspectus criticus"-a, koji se nalazi u mojim „Prolegomenima" ka rekonstruisanom komentaru, prirediti idealno izdanje i same katene.

I kod ove katene valja da se požali, što joj je arhetip bio češće (navlastito na sredini), lakunozan. Sva su takva mjesta u „Prolegomenima" tačno označena.

Poslije Cant 4, 1^c^, gdje prestaje izvor A, izvor je B na mnogim mjestima sve do na kraj Pjesme (t. j. gl. 8, 14) bio jedino (i dobro) vrelo rekonstruisanom komentaru.

c) U izvor C pripada svih ostalih 14 kodeksâ. Oni čine t. z. Prokopijevu[5]) katenu, i dijele se megjusobno na 3 familije:

α) U 1. familiju idu kodeksi pod br. 5. i 6.

Naslov glasi: Προκοπίου χριστιανοῦ σοφιστοῦ εἰς τὰ ᾄσματα τῶν ᾀσμάτων ἐξηγητικῶν ἐκλογῶν ἐπιτομὴ ἀπὸ φωνῆς Γρηγορίου Νύσσης

---

[5]) Prokopije Gazejski, s pridjevkom χριστιανὸς σοφιστής (hrišćanski učitelj govorništva) rodio se u Gazi (Palestina), gdje je i svoj vijek proveo (oko 465—528 po Hr.). Mnogo je pisao na retorskom i eksegetskom polju. Ukupna mu se djela nalaze štampana u kolekciji Migne, Patrol. gr. 87, 1—3. Katenu je Pjesmi nad Pjesmama prvi izdao kardinal Angelo Mai u djelu Classicorum auctorum Tom 9. p. 257—430. Rim 1831., odakle ju je preuzeo (s izostavljanjem Origenovih sholija) Migne u svoju kolekciju (PG 87, 2, 1545—1753).

καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρέως, Ὠριγένους τε καὶ Φίλωνος τοῦ Καρπαθίου, Εὐσεβίου Καισαρείας καὶ ἑτέρων διαφόρων.

Počinje: Διὰ τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένων — Svršava: οὐρανίων καὶ καθαρῶν.

Kako je kodeks pod br. 5 (= Paris. 153) veoma star te pruža i tekst veoma čist, to sam ga uzeo i za izvornu podlogu rekonstruisanom komentaru (= C), gdje nedostaju izvori A i B. Kodeks se pod br. 6. (Briseljski) po svemu čini, da je prepisan iz Paris. 153. pa se zato ova familija stvarno reducira na samo 1 rukopis (Paris. 153. Isp. Tab. IV.).

β) U 2. familiju idu kodeksi pod br. 7—11.

Kodeks br. 7. (Isp. Tab. V.) nema natpisa, jer počinje fragmentarno sa Πολλῶν οἴνων (s pergamenom zalijepljeno) (= PG 87, 2, $1548D_{10}$), a svršava kao i familija α) sa: οὐρανίων καὶ καθαρῶν.

Ostala 4 rukopisa t. j. br. 8—11. imadu doduše naslov: Ἑρμηνεία διαφόρων διδασκάλων εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, ali je taj kasnije od prepisivača dodan, dok su sva 4 rukopisa bilo posredno bilo neposredno prepisana iz kodeksa br. 7. (Paris. 154), što sam već konstatovao u „Biblica" (2 [1921) 49]. Kritički se dakle i ovdje radi o samo 1 kodeksu (Paris. 154), na koji se radi dobrote teksta u rekonstruisanom komentaru vazda obazirem (= C_1). Pripominjem još, da descendenti (8—11) počinju katenu sa: Πηγὴ ζωῆς (= PG 87, 2, $1548C_1$), što znači, da je arhetip Par. 154. imao u ono doba 1 feuillet više nego danas.

Unutar teksta pokazuje svih 5 rukopisa nebrojeno mnoštvo manjih i većih lakunâ, koje je u arhetipu (Paris. 154) uzročila vlaga, a prepisi su odnosni prostor ostavili namjerno praznim. (Isp. Tab. VI.)

Katena se u priješnje vrijeme pripisivala nekom svećeniku Neofitu, a to zato, što je neki nepoznati autor, pred početne lakunozne stranice 4 potonja rukopisa (br. 8—11), metnuo tekst Neofitova prologa Pjesmi nad Pjesmama.

Naučnu je bludnju u toj stvari prvi raspršio god. 1896. Dr. Bratke, dokazavši iz kodeksa Phillip. gr. 1411. identitet Neofitove katene sa drugima, do onda poznatima, Prokopijevim katenama u Canticum. (Isp. Zeitschrift f. wissensch. Theologie 39, 304—307.).

γ) U 3. familiju pripada ostalih 7 kodeksa (12—18).

Naslov je isti kao i u familije α), jedino se poslije riječi: ἑτέρων διαφόρων dodaje još: ἤγουν Διδύμου, τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου, Θεοδωρίτου καὶ Θεοφίλου.

Katena jednako počinje i svršava kao i ona pod α).

Zanimivo je, što ova katena ne samo u naslovu, nego i u tekstu pokazuje, s obzirom na familiju α), znatan plus od 28 sholija (23 potpuno i 5 djelomično). Zato sam je u rimskoj reviji „Biblica" (2 [1921] p. 48) i stavio na prvo mjesto, jer joj i pripada, ako se vodi računa o kateni uopće a ne samo o Nilovim sholijima. Ovdje je ipak mećem na 3. mjesto, jer u navedenom plusu nije uključen nijedan Nilov sholij.

Kodeksi su ove familije s obzirom na kvalitet teksta vrlo loši, ali s obzirom na kvantitet imadu priličnu cijenu, jer ne pokazuju lakunâ. Gore u noti 5) spomenuto Mai-evo i Migne-ovo izdanje ove katene priregjeno je prema najslabijim kodeksima ove familije (vjerojatno Vat. gr. 1442. Ottob. 124—125 i Ambros. C 267 inf.) pa zato i vrvi nebrojenim pogrješkama, što je uostalom kardinalu Mai-u predbacio i Dr. Faulhaber (Isp. Hohel.-Prov. u. Predig.-Catenen S. 25 ss.). Megju svima je relativno najbolji Paris. 172. (Isp. Tab. VII.) pa se na njegova čitanja kao prvaka ove familije vazda uzimao obzir (= C_2). Ostalim se rukopisima nije mogla posvetiti pažnja, jer im čitanja (lectiones variantes) u poregjenju s tekstovima 1-ve i 2-ge familije, pa i samog Paris. 172. pokazuju jedino ortografske pogrješke neatnih prepisivača, kako se to najbolje vidi iz Mai-eva i Migne-ova izdanja, ako se isporedi s rukopisima navlastito 1. i 2. familije ove katene.

Opća je harakteristika Prokopijeve katene, da joj se sholijastički tekst proteže doduše na cijeli Canticum, ali je taj zajedno s Nilovim sholijima, koji su u katenu kasnije umetnuli (jer Nil fali megju imenima sholijasta u naslovu) snažno epitomisan. Ipak je epitoma učinjena redovno κατὰ λέξιν, veoma rijetko κατὰ παράφρασιν. Odatle joj i naučna vrijednost za rekonstrukciju.

4. Metod, kojim je sastavljen komentar.

Razredivši ovako i ocijenivši rukopisni materijal, pristupio sam, poslije potanke analize kodeksâ, ka rekonstruisanju komentara.

Kao bazu je valjalo uzeti istovremeno rukopise od sva 3 izvora, jer nijedan od njih, s obzirom na materiju Nilovih sholija nije cjelovit, već se sva 3 samo dosta srećno popunjuju. Na nekim mjestima dolaze doduše sva 3 zajedno (= A B C), na drugima 2 (dakle: A B ili A C ili B C), na trećima opet samo jedan (dakle: A ili B ili C).

Uslijed dalnje činjenice, što sva 3 izvora pružaju Nilov tekst u nejednakom kvantitetu, pa i radi okolnosti, što je tekst katene 3-ćeg izvora (C t. j. Prokopijeva katena) već 2 puta izdan, dok su tekstovi od prva 2 izvora (A i B) najvećim dijelom još ne izdani, nije ni preparacija izdanja Nilova komentara, s njezine tehničke strane bila posve laka. Navlastice, jer je u posao ulazio još i tekstovni kvalitet t. j. raščišćavanje različnih čitanja (varijanata), ne samo megju pojedinim izvorima, nego i megju pojedinim kodeksima istog izvora i familije. I više sličnih stvari.

Potrebno je dakle bilo, da se kod rekonstruisanja komentara pronagje, i s tehničke strane utvrdi takvi metod, po kojem će čitatelj u jednu ruku odmah razabrati, u kojoj su materiji na pojedinim stranicama knjige upotrebljena sva 3 izvora, u kojoj samo 2 ili samo 1 (gdje su ostali manjkavi) a u drugu ruku opet, da se na prvi pogled vidi, što je u tekstu komentara na pojedinim stranicama izdano, a što ne izdano.

Taj isti način valjalo je upotrijebiti i kod varijanata, da se i megju njima odmah razabere, što se proteže na još ne izdani, a što na već izdani tekst. I slično.

Da se je sve ovo moglo lijepo i jasno udesiti, pomogla je okolnost, što se sva 3 izvora, kolikogod inače različna s obzirom na kvantitet Nilova teksta, u njegovu kvalitetu slažu. Sva 3 naime iznose Nilov tekst κατὰ λέξιν. Samo se vrlo rijetko i iznimno nagje štogod u Prokopija κατὰ παράφρασιν.

Koristeći se ovom srećom u nesreći, metnuo sam u gornji desni ugao (cornu) pojedinih stranica rekonstruisana komentara velika latinska slova, koja označuju pojedine izvore, i to ABC, gdje su na stranici sva 3 izvora zastupana, AB, ili BC, ili AC, gdje su samo 2, a A, ili B, ili C, gdje je samo 1 zastupan.

A da se opet uzmogne na svakoj stranici (u koliko to na pojedinima dolazi) razlikovati još ne izdana materija od izdane, to sam prvu (pa radilo se i o jednoj samo riječi) u

rukopisu potcrtao ili sa strane (ako je dulji tekst) izvjesnom ogradom označio — da bude u tisku kurziv; dok sam već izdanu materiju ostavio bez ikake oznake za tisak (garmond).

Isti se princip aplikovao i na različna čitanja (varijante), gdje se na taj način odmah može vidjeti, što se proteže na još ne izdani tekst (kurzivni petit), a što na već izdani tekst (obični petit). Sjem toga je uvijek označeno, u kojoj je materiji izvor B (odnosno i C) s obzirom na A manjkav.

Upotrebom se ovakog metoda postiglo, da čitatelj na pojedinim stranicama odmah zapaža:

a) što pripada kojemu izvoru i u tekstu i u varijantama; i

b) što je u tekstu na pojedinim stranicama ne izdano, a što izdano (u koliko potonje na pojedinima dolazi).

Mislim, te smijem kazati, da je rekonstrukcija provedena na najsavršeniji način, koji se je mogao pronaći prema postojećem rukopisnom materijalu.

Sav je posao kraj drugih briga: profesorske i učiteljske službe (starozavjetna eksegeza, jevrejski, arapski, sirski i haldejski jezik), 3-godišnje (dosad još nedovršene) polemike u „Bog-Smotri“ protiv tobožnjih „aproksimativnih“ i „dubitativnih“ (= pogrješnih) govora u sv. Pismu, izvorna rješavanja u tom pogledu iznesenih poteškoća (difikulteta), prevogjenja Psalama i drugokanonskih sv. knjiga iz jevrejskog i grčkog (što mi sve leži u rukopisima, dijelom dovršeno i izdjeljano, dijelom nedovršeno) i — last not least — čestih bolesti, — bio najzad poslije 6 godina priveden kraju.

Koncem januara 1920. bila je rekonstrukcija Nilova komentara svršena, predstavljajući, kako mislim, prvi pokušaj kritična izdanja iz katenâ u takvom obliku.

5. Rekonstruisani komentar.

1. Rukopis se dijeli na a) Uvod (I—IX); b) Prolegomena (1—156) i c) sâm komentar (1—219).

Uvod sam i Prolegomena napisao izvorno njemačkim jezikom, s toga, što su, po mom sudu, Nijemci prvi, koji su kritičkim načinom zaorali u polje katenske literature. Iz njihovih sam spisa stekao i početno znanje o katenama. Samo sam neke stvari izložio latinskim jezikom. (Cf. „Biblica“ [2 (1921) 45—52). U Prolegomenima su potanko ispitani kodeksi od sva 3 izvora, iz

kojih je sastavljen komentar. Navlastice je pomna briga posvećena katenama izvora A i B, koji su dosele ne izdani. One su minucijozno analizovane i rezultati analizâ predočeni u t. z. „Conspectus critici“, koji idealnim načinom predstavljaju izdanje samih katenâ.

2. Da se vidi, koliko je koji od (3) izvora pridonesao u materiji, podajem ovdje jasnoće radi konačne rezultate iz „kritičkih Konspekata“, što se nalaze u „Prolegomenima“.

Prema njima imade u rekonstruisanom komentaru od 117 versova što ih broji Pjesma nad Pjemama sa svojih 8 glava (Capita), sholijastički istumačeno:

I. Iz katene izvora A odnosno A_1:

a) potpuno:

Cap. 1, 1—4, 4, 1a—b = 45 versova i $^{1}/_{3}$,

b) fragmentarno:

Cap. 4, 1c (početak) = $^{1}/_{3}$ versa.

c) neprotumačeno:

Cap. 4, 1d—8, 14 = 71 vers i $^{1}/_{3}$.

II. Iz katene izvora B (Oxfordska katena) istumačeni su:

a) potpuno:

Cap. 1, 1—3, 5	72 versa
„ 4, 10—12	
„ 5, 1c—g	
„ 6, 7—9	
„ 7, 1c—8, 14	

b) fragmentarno:

Cap. 3, 6 (početak)	12 versova
„ 3, 7—8 (konac)	
„ 3, 9—10 (početak do sredine)	
„ 4, 5—6a (sredina do kraja)	
„ 4, 6b (početak do sredine)	
„ 4, 9 (sredina do kraja)	
„ 4, 13—15 (početak do sredine)	
„ 5, 2a—b (početak do sredine)	

c) neprotumačeno:

Cap. 3, 11—4, 4	32 versa
„ 4, 7—8	
„ 4, 16—5, 1a—b	
„ 5, 2c—6, 6	
„ 6, 10—7, 1a—b	

III. Iz izvora C (Prokopijeva katena) istumačeno je:

a) u izvatku (excerpta):

Cap. 1, 3—5
„ 1, 14—4, 6
„ 4, 8—6, 2
„ 6, 4a
„ 6, 7—11
„ 7, 1c—8, 2
8, 5—14
} 99 versova

b) neprotumačeno:

Cap. 1, 1—2
„ 1, 6—13
„ 4, 7
„ 6, 3
„ 6, 4b—6
„ 6, 12—7, 1a—b
„ 8, 3—4
} 18 verasa

Ako se sada megjusobno isporede sva protumačena i neprotumačena mjesta u svà 3 izvora, to izlaze slijedeći rezultati:

a) potpuno i u velikom se opsegu tumače:

Cap. 1, 1—4, 1a—b
„ 4, 10—12
„ 5, 1c—g
„ 6, 7—9
„ 7, 1c—8.
} 77 versova

b) u izvatku i fragmentarno:

Cap. 4, 1c—6
„ 4, 8—5, 1a—b
„ 5, 2—6, 2
„ 6, 4a
„ 6, 10—11
} 34 versa

c) neprotumačeno je u sva 3 izvora:

Cap. 4, 7
„ 6, 3
„ 6, 4b—6
„ 6, 12—7, 1a—b
} 6 versova

Pošto je megjutim Cap. 6, 4b—6 = Cap. 4, 1c—3, pa je to ondje (Prokopije) i protumačeno, to ostaju u rekonstruisanom komentaru iza konzultacije kodeksâ sviju 3 izvora od 117 ver-

sova Cantica neprotumačena samo 3 versa i 1/2 t. j. Cap. 4, 7; Cap. 6, 3. 12 i Cap. 7, 1a—b.

Imajući na umu dosadanji pravi rasap Nilova komentara u sholijastičke komade i komadiće po raznovrsnim katenama, može se ovako provedena rekonstrukcija smatrati vrlo uspjelom, i rekonstruisani komentar, sa 219 stranica u rukopisu s obzirom na okolnost, što Canticum broji samo 8 glava, i veoma opsežnim. U njem je monah Nil lijepim grčkim jezikom istumačio Azmu (Pjesmu) alegorijski o Hristu i njegovoj Crkvi iz pogana (ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία) u opreci s drugim otačkim komentatorima, koji su je tumačili o Hristu i sinagozi, ili o Hristu i čovječanstvu, napose onome vjernom Bogu ili o Hristu i pojedinoj duši. Sastavio je pak svetitelj svoje djelo u staračkoj dobi (ἐν τῷ γήρᾳ), jer je poznato, da se Pjesma u starini nije davala na čitanje mladićima.

U komentaru ima oko 440 citata iz više od 40 knjiga Staroga i Novoga Zavjeta. Sva su ta mjesta u njem, prema Hatch and Rethpathovoj LXX konkordanci tačno označena.

3. Kako Nilov komentar pruža u grčkom jeziku književni materijal dosele najvećim dijelom još ne izdan, nije čudo, što u njem ima grčkih riječi, koje nisu registrovane ni u najvećim grčkim rječnicima, pa ni u Svidinom, Pappe-ovom ni onom Henrika Stefana. To su n. pr. imenice: οἰνότης, γαλακτότης; glagoli: προσαναδενδρόω, ἐπιδιαστίζω; pridjev: ἐπταλαμπής.

Komentar izlazi prema tome zanimiv i za grčke filologe i leksikografe.

6. Autentičnost.

Što se tiče autentičnosti, ona je van svake sumnje. Dokazuju je s jedne strane svjedočanstva brojnih grčkih rukopisa, koji — premda različnih izvora — odnosnu sholijastičnu materiju, iz koje je sastavljen komentar, stalno pripisuju Nilu Monahu. S druge strane imade za njegovu autentičnost upravo klasičnih svjedočanstva u ostalim, već izdanim, Nilovim djelima. Navlastice pružaju u tom pogledu upravo sjajne dokaze gore u noti 4) pomenute Nilove rasprave: Διηγήματα, traktat Πρὸς Ἀγάθιον μονάζοντα (= „Peristeria") te spis Περὶ ἀκτημοσύνης (De voluntaria paupertate ad Magnam).

Ovdje iznosim u izvatku neka mjesta, što sam ih svojedobno objelodanio u rimskoj reviji „Biblica“ (2]1921] 51—52). Na pr.:

1. U Διηγήματα (Narratio III. = PG 79, 624 B 13 ss.) čitamo: . . . ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι „Ὁ συνάγων τοὺς μισθοὺς συνήγανεν εἰς ἀπόδεσμον τετρυπημένον“ · οὔπω βαλλομένους καὶ ἤδη ἐκρέοντας · οὐ χρονίζοντας ἐν τῷ ἀποδέσμῳ, ἀλλ’ ὀξέως τὸν δεσμὸν παρατρέχοντας“. Istu misao nalazimo izraženu i u Pjesminu komentaru ad Cap. I, 10. gdje se veli: „. . καλῶς ὁ προφήτης εἶπεν · „ὁ συνάγων, τοὺς μισθοὺς, συνήγαγεν εἰς ἀπόδεσμον τετρυπημένον“ . . . οὔπω γινόμενον καὶ ἤδη φθειρόμενον, οὐ χρονίζον ἐν τῷ ἀποδέσμῳ, παρατρέχον δὲ τοῦτον“. (Cf. cod. Marc. gr. 509. f. 142 v, 23 ss. ili Miscell. gr. 36 p. 32, 16 ss. pod lemma Νείλου). Slično i spis Περὶ ἀκτημοσύνης cf. PG 79, 977 A 4 ss.

2. Nadalje u spisu πρὸς Ἀγάθιον μονάζοντα (Peristeria = PG 79, 960 D 9 ss.) čitamo: „Ὡς γὰρ τὸν τοῦ ὑπερηφάνου τράχηλον νεῦρον καλεῖ σιδηροῦν διὰ τὸ δύσκαμπτον . . . οὕτω τὸν τοῦ ἐναρέτου καὶ μετριόφρονος ὁρμίσκον προσαγορεύει χρυσοῦν, ἀπὸ μὲν τοῦ σχήματος τὴν κατάστασιν . . . αἰνιττόμενος“. Ovome opet gotovo od riječi do riječi odgovara, što se nalazi u komentaru ad Cap. I, 10.: „Ὡς γὰρ τοῦ ὑπερηφάνου τὸν τράχηλον νεῦρον καλεῖ σιδηροῦν διὰ τὸ δύσκαμπτον, οὕτω τὸν τοῦ μετριόφρονος ὁρμίσκον ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ σχήματος τὸ εἶδος σημαίνων τῆς ἀρετῆς“. (Isp. Cod. Marc. gr. 509 f. 142, 18 ss. ili Miscell. gr. 36.p. 31, 5 ss. pod lemma Νείλου) itd. Ostala su mjesta pribilježena in margine komentara.

7. Edicija.

Komentar ima izaći „inter Monumenta Biblica et Ecclesiastica“, što ih je prije rata počeo izdavati Pontifički Bibliski Institut. (Isp. „Biblica“ 2 (1921] 453. nota 1., gdje to stoji štampano.) Razlog pak, što dosele nije izašlo jest taj, što su fondovi Bibliskog Instituta, uslijed ratnih i poratnih prilika, doživjeli sličnu valutarnu sudbinu, koju i fondovi u drugim državama; pali su naime s italijanskom lirom od 100 na 21 zlatnog pariteta. S tim pak Bibliski Institut jedva izdaje svoje 2 revije „Biblica“ i „Verbum Domini“ i stručna djela svojih profesorâ, ne mogući voditi u prvom redu brige o stranim profesorima, kao što je ne vode ni naše akademije. Bilo bi stoga časno, da se kogod u nas sjeti Bibliskog Instituta, jer smo sada slobodan narod i na glasu kao bogat kraj, pa će se brzo moći pristupiti ediciji ovog djela. Svojedobno sam putovao novcem, što ga je neki Englez poklonio Bibliskom Institutu u naučne svrhe.

OGLED.

(Specimen.)

Da se vidi način i metod, kojim je za izdanje spremljen rekonstruisani komentar, iznosim iz njega kao specimen nekolika mjesta, i to: 1. Nilov Prolog (Predgovor) Pjesmi; zatim po jednu komu s tumačenjem: iz početka (Cap. I. 1), pa sredine (Cap. IV. 6b) i svršetka (Cap. VIII. 13—14) komentara.

Znakovi (Sigla):

A = cod. Marc. gr. 509.
A_1 = „ Vat. gr. 2129.
A_2 = „ Monac. gr. 84.
B = „ Ox. Bodl. gr. Auct. Ed. II. 8 (Miscell. gr. 36).
C = „ Paris. nat. gr. 153.
C_1 = „ Paris. nat. gr. 154.
C_2 = „ Paris. nat. gr. 172.
C_{3-7} = codices supra pag. 5. num. 13—18.
Ed. = Editiones Mai et Migne cat. Procop. in Cant.
< nema, fali.
+ dodaje.
∾ megjusobno se premješta.
[ ] interpolirani tekst.

NB. Pošto Zaklada tiskare „Narodnih Novina“, gdje je ovo štampano, nema svih onih grčkih slova, o kojima govori pisac na str. 12. ove radnje, to je u Ogledu, što slijedi — i u tekstu i u notama — dosele neizdani tekst označen poludebelim kurzivnim petitom, a izdani običnim malim petit slovima.

In Specimine sequenti ea, quae ex scholiis Nili in catena Procopii (fons C) a Card. Mai (Class. Auct. IX. 257—430) et Migne (PG 87, 2, 1545—1753) iam pridem edita sunt, litteris communibus (petit) indicantur, ea vero, quae nunc primum e catenis fontium A et B supra nominatorum in lucem prodeunt, litteris semipinguibus (petit cursivum) impressa sunt.

ΝΕΙΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟ ΕΙΣ ΤΟ ΤΩΝ ΑιΣΜΑΤΩΝ ΑιΣΜΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑ.

Πρόλογος.

Τὸ τῶν ᾀσμάτων βιβλίον ἔοικε γυναικί, ***καὶ*** φυσικῷ κάλλει φαιδρυνομένῃ, A
καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ τὸ φυσικὸν προσεξησκημένῃ κάλλος· σεμνῇ δὲ τὸ ἦθος καὶ B
τῷ φαινομένῳ σχήματι πολὺ κατὰ τὸ κεκρυμμένον ἐναντίως διακειμένῃ. Ὡς γὰρ C
ἐπὶ τῆς τοιαύτης γυναικός, ἡ μὲν ὄψις ἡδονὴν κινεῖ τοῖς ἀκολάστοις, ἡ δὲ πεῖρα διελέγχει τὴν σωφροσύνην οὐ συναινοῦσαν τῇ προχείρῳ σκηνῇ, οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου βιβλίου, ἡ μὲν λέξις ἐρωτικώτερον ἐσχηματισμένη, δοκεῖ πως δέλεαρ ***ἡδονῆς*** γίνεσθαι τοῖς ἀπαιδεύτοις, ἡ δὲ διάνοια τὸ αὐστηρὸν τῶν μυστηρίων ἀνακαλύπτουσα, τοῖς προσεγγίζουσι τὴν τῶν νοημάτων δυσχέρειαν εὐπαράδεκτον ποιεῖ διὰ τῆς ἐν τῇ λέξει τέρψεως ***καὶ μιμεῖται γυναῖκα σοφίσματι τῷ κάλλει κεχρημένην κατὰ τῶν νέων πρὸς σωφροσύνης διδασκαλίαν, ἄλλο σχηματιζομένην καὶ ἄλλο οἰκονομοῦσαν. Ὥσπερ γὰρ ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἑλοῦσα καὶ πόθον ἐνεργασαμένη δριμύν, εὐκόλως μετάγει τὴν διάνοιαν τῶν ἁλόντων, πρὸς ὅπερ ἂν βούληται, προκεχειρωμένους λαβοῦσα τῷ πάθει καὶ δουλείαν αὐθαίρετον ὑπομένοντας διὰ τὴν τῆς ποθουμένης ὄψεως ἀπόλαυσιν — ἐπελαφρίζει γὰρ αὐτοῖς τὸν πόνον τῶν ἐπιταγμάτων ὁ πρὸς τὴν ἐπιτάττουσαν ἔρως, καὶ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν κοῦφον νομίζουσιν, ἐπανάγκασμα τῆς εὐπειθείας τὴν τυραννίδα τῆς διαθέσεως ἔχοντες — οὕτως ἡ ἐναποκειμένη τῷ βιβλίῳ τούτῳ διάνοια πρὸς τὴν παραδοχὴν ῥᾳδίως ἕλκει τοὺς ἐντυγχάνοντας, τῷ τῆς λέξεως αὐτοῦ ἐπαγωγῷ προηδύνασα*** καὶ δουλεύειν πείθουσα τῇ τῆς θεωρίας σεμνότητι, ἐκ τῆς περὶ τὸ γράμμα δοκούσης ἐμπαθείας εὐμηχάνως ἐπὶ τὴν τῶν σημαινομένων δογμάτων ὁδηγοῦσα μυσταγωγίαν. ***Ὡς ἂν οὖν μὴ προσκεχηνότες τῷ προχείρῳ τῆς λέξεως οἱ πολλοὶ εἰς τὸν κεκρυμμένον θησαυρὸν διακύπτειν ἀδυνατῶσι, διὰ τὸ περισπᾶσθαι τῇ πιθανότητι τῆς λέξεως — εἰωθότων πως τῶν ἀσθενεστέρων τέρψει μᾶλλον ἢ ὠφελείᾳ δουλοῦν τὴν διάνοιαν — ἀνακάμψαι τὸν νοῦν δίκαιον ἐλογισάμην ἀπὸ τῆς περὶ τὴν λέξιν τερπνότητος ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς νοήμασι σύνεσιν ἐπιστρέφων τοὺς ἐκ τῆς τοῦ γράμματος ἀναγνώσεως, ἐπὶ αἰσχρὰς ὀλισθαίνοντας ὑπονοίας καὶ διεγείροντας τὰ πάθη ἐκ τοῦ φιλοτιμεῖσθαι περὶ τὴν τοῦδε τοῦ βιβλίου ἀνάγνωσιν, καὶ πληροφορεῖν οἰομένους τὴν νόσον τῆς ἀκαθάρτου ἐπιθυμίας διὰ τοῦ συνεχῶς ἐνδιατρίβειν τούτοις τοῖς λόγοις — τῇ μνήμῃ τῶν κεκρυμμένων μελῶν ἱστορίας οὐκ ἔλαττον εὐφραίνεσθαι νομίζοντας — ἵνα μὴ τὸ τῶν νοημάτων ἀμόλυντον βδελυροῖς ἐπιταράττωσι λογισμοῖς. Κοιλίας γὰρ καὶ μαζῶν, ὀμφαλοῦ τε καὶ μηρῶν,***

1 καὶ < CC 1-2 | **2** προσεξησκημένῃ AC] προεξησκημένῃ B A 1 | **6** ***ἡδονῆς*** B] < AC | **10—11** ***σχηματιζομένην—οἰκονομοῦσαν*** B] ***σχηματιζομένη—οἰκονομοῦσα*** A | **11** ***Ὥσπερ***] ***Ὡς*** B | **12** ***ἁλόντων*** B] ***ἑλόντων!*** A | ***πρὸς ὅπερ*** B] ***ἐφ' ὅπερ*** A | **16** ***κοῦφον*** B] ***μεῖζον!*** A 1-2 | **19** ***ἐπαγωγῷ*** A 1-2 B] < A | ***προηδύνασα*** B] ***προηδύνουσα*** A, A 1-2 | **22** ***προσκεχηνότες*** AB] ***προσεσχηκότες*** A 1-2 | **23** ***διακύπτειν*** AB] ***προκύπτειν*** A 1-2 | **25** ***ἀνακάμψαι*** B] ***ἀνακαλύψαι*** A. | **33** ***ἐπιταράττωσι*** B] ***ἐπιτάττωσι*** A.

καὶ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῆς φύσεως συγκεκαλυμμένων σεμνῶς, περισπού- A
δαστος μὲν ἡ θέα μάλιστα τοῖς φιληδόνοις· καὶ ἡ μνήμη δὲ τούτοις B
ἀρκεῖ πρὸς παραμυθίαν τοῦ πάθους πολλάκις, φλεγομένοις τῇ μανίᾳ τοῦ ἔρωτος καὶ ταῖς φαντασίαις ἐναδολεσχεῖν ἐθέλουσι τῶν ποθουμένων· Οὐ φρίττουσι γὰρ οἱ δείλαιοι τοῖς θείοις λογισμοῖς, ὁδηγεῖσθαι σπουδάζοντες πρὸς τὸν τῆς ἀσεβείας ὄλεθρον, καὶ μιαροῖς ἐνθυμίοις συκοφαντοῦντες τὴν ἀκήρατον ἔννοιαν τῆς ἁγίας γραφῆς. Ἐμπαθὲς δρᾶμα τὸν δίκαιον πρὸς ἐρώμενον καὶ ἐρῶσαν τουτῒ συντεθεικέναι τὸ ᾆσμα νομίζοντες, οὐχὶ δὲ μυστικῆς νυμφαγωγίας προφητείαν ψυχῆς τελείας καὶ τοῦ θείου λόγου προαναφωνήσαντος, πνευματικῇ χάριτι καὶ οὐ βακχείᾳ ἐρωτικῇ πρὸς οἶστρον ἐμμανῆ κινηθέντος ὑπὸ τοῦ πάθους. Πάντως δέ τινες τῶν πρὸς τὸ διαβάλλειν ἑτοίμων ἀπειροκαλίαν ἐγκαλεῖν μέλλουσι τῷ λόγῳ, ἄκαιρον φιλοτιμίαν κρίνοντες τὴν εἰς τὰ πολλοῖς ἤδη πεπονημένα ἐξήγησιν. Ἀρκεῖν γάρ, φήσουσιν ἴσως, καὶ ἑνὸς τῶν εἰς τὸ ᾆσμα λόγον καλῶς εἰρηκότων ὠφελῆσαι τοὺς φιλομαθῶς ἔχοντας, οὐκ εἰδότες, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν εἰς τὴν γραφὴν λεγόντων ἔλεγχος τοῦ πλούτου τῶν νοημάτων γίνεται αὐτῆς, καθάπερ ἀέναον ἀντλούντων πηγὴν καὶ οὐ νικώντων τῷ πλήθει τὴν ἀκμὴν τῆς διαρκοῦς ἐπιῤῥοῆς. Πλεῖον γὰρ ἀεὶ τὸ ὑπὸ τῆς χάριτος ὀχετηγούμενον τοῦ ἀρυομένου ἐστίν, ὡς πάντα τὸν ἐπιβάλλοντα τῇ θεωρίᾳ πλέον ὁμολογεῖν τῶν νενοημένων τὸ καταλειπόμενον, τῆς κατ' ὀλίγον προβάσεως ἐπὶ τὸ βάθος αὐτὸν ἀγούσης τῶν νοημάτων καὶ ὡς ἐκ παλιῤῥοίας ἀμπώτεως ἐπικλυζούσης ἰλίγγῳ τὴν νόησιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν κατ' ἐξουσίαν αἱρείσθωσαν, ὅπερ ἂν αὐτοῖς εὔλογον φαίνηται, ἐγὼ δὲ — εἰ μὲν καὶ ἄλλοις τισὶ χρήσιμος ἔσται ὁ λόγος οὐκ οἶδα — τὰ δέ γε νῦν βλαστήματα τῆς ἐν τῷ νοεῖν ἀκμαζούσης τέως διανοίας βουλόμενος ἐμαυτῷ ἐν τῷ γήρᾳ, εἰ φθάσαι γένοιτο, φυλάξαι πρὸς τέρψιν ὑπόμνημα, τοῦτον ἀνεδεξάμην τὸν πόνον, ὅτε καμοῦσα ἡ φύσις πρὸς τὰς τῶν νοημάτων ἀποκυήσεις γίνεται ἀργοτέρα, τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ σβεσθέντος τῷ τῆς ἡλικίας ψυχρῷ, καὶ οὐκέτι πρὸς νόησιν ῥιπίζεσθαι δυναμένου, ἀλλὰ λαμπάδος δίκην ἀμαυρωθείσης τῷ περιέχοντι κρυμῷ καὶ οὐ δεικνυούσης τῇ ὄψει φωτὶ πολλῷ τὰς φύσεις τῶν ὑποκειμένων πρὸς κατανόησιν. Ταὐτὸν γὰρ τῇ τῶν γυναικῶν μήτρᾳ πάσχειν ὁ νοῦς πεφυκώς, εὐτοκίᾳ μὲν χρῆται ἀκμαζουσῶν τῶν τοῦ σώματος δυνάμεων, τούτων δὲ ἐκλειπουσῶν διὰ τὸ γῆρας, στειροῦται καὶ πήρωσιν ὑπομένει τῶν διανοητικῶν ὀργάνων συνασθενησάντων τῷ σώματι καὶ οὐ πεφυκότων ὁμοίως ἐνεργεῖν ἔτι τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν.

3 τοῦ πάθους B A_1] < A | 6 ἀσεβείας B] ἀληθίας A, ἀληθείας A_{1-2} | 8 πρὸς ἐρώμενον B] προσερώμενον A | 10 θείου—προαναφωνήσαντος B] θεοῦ - προσαναφ' A | 13 πολλοῖς A] πολλῶν B | 14 τῶν B] < A | 15 λόγον B] < A | εἰρηκότων B] εἰρηκότος A | 17 ἀέναον B] ἀένν' A | 19 ἀρυομένου B] ἀῤῥυομένου! A | 20 πλέον B] πλεῖον A | 21 22 ἀγούσης B] ἀναγούσης A | 22 παλιῤῥοίας B] παλλιροίας! A | 24 φαίνηται B] φανῆται A | 25 οὐ οἶδα B] < A | ἐπὶ τὰ A] τὰ δέ γε B | 27 τοῦτον < B | τὸν πόνον ἀνεδεξάμην ∾ B | καμοῦσα B] κάμοῦ A | 28 ἡ φύσις — ἀργοτέρα B] ἡ φύσις ἀργοτέρα πρὸς τὰς τῶν νοημάτων γίνεται ἀποκυήσεις ∾ A | 30 ἀλλὰ B] < A | 33 εὐτοκίᾳ B] εὐτοκίαν! A.

*

Cap. I. 1.

Ἆισμα ᾀσμάτων, ὅ ἐστι Σαλομών. (A_1). A B

Πολλῶν ὄντων ᾀσμάτων καὶ ᾠδῶν, ὡς ἡ Γραφὴ διδάσκει, τῷ Σαλομών, ἃς φυσικῇ θεωρίᾳ ᾖσε περὶ φυτῶν καὶ ζῴων ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης διὰ τοῦ τοίχου μελωδήσας φυσικῇ ἁρμονίᾳ, ἓν ἐξαίρετον τοῦτο τῶν πολλῶν καὶ ὑπερέχον, ὡς ἐν δραματικοῖς ᾄσμασι τὸ περιέχειν τοὺς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐκβησομένους κατὰ θείαν οἰκονομίαν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων μυστικοὺς λόγους. Ἆισμα δὲ εἴρηται, ἐπειδὴ ὡς ἐν ἐπιθαλαμίῳ δράματι τὸν ἔρωτα, ὃν ἔχειν εἰκὸς πρὸς ἀλλήλους νυμφίον καὶ νύμφην, τοῦτον Πνεύματι ἁγίῳ κατασχεθεὶς διεξῆλθεν ὁ Σαλομών· νυμφευομένην τῷ Χριστῷ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς ἁγίας δυνάμεις χορευτικῶς ἐπ' αὐτῇ τὸ γαμικὸν ᾀδούσας ᾆσμα, προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς προιδών. Τοῦτο τὸ ᾆσμα καὶ αὐτὴ ᾄδειν κελεύεται ἡ μέλλουσα νυμφοστολεῖσθαι, πόρνη διὰ πολυθεΐαν ὑπάρχουσα πρότερον, παρὰ ἑνὶ προφήτῃ οὕτως· „Πόρνη καλὴ καὶ ἐπίχαρις, λάβε κιθάραν, ῥέμβευσον, πολλὰ ᾆσον, ἵνα σου μνεία γένηται.“ Ὃ καὶ πεποίηκεν ὑπακούουσα τῷ προστάγματι· μετὰ γὰρ τὸ πολλὰ ᾆσαι καὶ καλῶς κιθαρίσαι, τὴν μνήμην τοῦ εἰπόντος· „Πολλὰ ᾆσον, ἵνα μνεία σου γένηται“, ἐπὶ τὴν ὑπόσχεσιν διεγείρουσα, εὐκτικῶς φησι πρὸς αὐτὸν ἀρχομένη τοῦ δράματος·

Cap. IV. 6b.

Πορεύσομαι ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Λιβάνου. B C

Ἐπειδὴ **εἶδεν** οὕτω καλὴν τὴν νύμφην [εἴτε ψυχὴν, εἴτε καὶ τὴν ἐκκλησίαν], σπεύδει λοιπὸν ἐπὶ τὸν θάνατον, ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ **τὴν ἐκκλησίαν** μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα **ἤ τι τῶν** τοιούτων, καὶ ἵνα καθαρίσῃ **αὐτὴν** τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, **ἣν καὶ παραστᾶσαν τοιαύτην ὁ Δαυὶδ ἑωρακὼς πρὸς**

2–4 cf. 3 Reg. 5, 32–33 (28–29) | **14–15** Naum 3, 4 + Is. 23, 16.

4–5 *τῶν πολλῶν ἐξαίρετον τοῦτο* ∾ A, in textu B | **8** *ἐν* B] < A | **12** *προφητικοῖς—ᾆσμα* B] < A | **13–14** *ἡ μέλλουσα—προφήτῃ οὕτως* B] *ἐν* (< A) *ἑνὶ τῶν προφητων ἡ μέλλουσα—πρότερον οὕτω·* ∾ A (1). | **15** *μνεία σου* ∾ A, in textu B | **16** *ὑπακούσασα* B | *μετὰ γὰρ*] *καὶ μετὰ* B.

1–2 τὸ C] < B | **3** Ἐπειδὴ + δὲ C_1 solus cum descd. | *εἶδεν* BCC_1 (cum desc.). Ed. (Mai et Migne) omittunt *εἶδεν* atque ex scholio praeced. (Greg.) iuxta Ca (Bruxell.) verba in fine *Εἶτα ἐπήγαγεν* huc trahunt. | **4** λοιπὸν BC_{2-7} λιπὸν CC_1 | αὐτὸς ἑαυτῷ B] ἑαυτῷ ταύτην C | **5** *τι* BCC_{1-2}] < reliqui et Ed. | *τῶν* τοιούτων] τοιοῦτον C | *αὐτὴν* καθαρίσῃ ∾ CC_{1-2} cum descd. | *αὐτὴν* < C_{3-7} et Ed.

τὸν νυμφίον ἔλεγεν· „Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ B διαχρύσῳ“ — καὶ τὴν ἀξίαν εἰς ἣν ἐκλήθη δηλώσας διὰ τῆς βασιλείας C καὶ τὴν πολιτείαν διὰ τῶν ἐνδυμάτων, ἣν ἑαυτῇ πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ νυμφίου ἐξύφηνεν, καὶ τὸ ἄτυφον καὶ μέτριον διὰ τῆς στάσεως. Ἵνα γὰρ μὴ μέγα φρονῇ τῇ ἀξίᾳ φυσωμένη πρὸς ἀπόνοιαν, παρέστηκεν λειτουργικῷ σχήματι κολάζουσα τοῦ νυμφίου τὸ ὑπέραυχον καὶ τὴν πολιτείαν λάμπουσαν ἐν τῇ τῶν ἐνδυμάτων βλέπουσα ποικιλίᾳ τῆς τέχνης οὐκ ἀρνεῖται τὴν πρύτανιν, λέγουσα· „Τίς ἔδωκε γυναιξὶν ὑφάσματος σοφίαν“, οὐ πόνοις οἰκείοις, ἀλλὰ τῇ χάριτι τοῦ παρέχοντος τὸ πᾶν ἐπιγράφουσα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πάνσοφος Μωσῆς εὐκόλως ἐπαίρειν τοὺς εὐχερεῖς εἰδὼς τὰ κατορθώματα, κλῶσμα ὑακίνθινον ἐξάπτειν τῶν κρασπέδων τοῦ ἱματίου προσέταξεν, ἵνα, ὅταν ἐπαίρῃ πρὸς ἀλαζονίαν τὸ ἔργον, συστέλλῃ τοῦ τεχνίτου ὁ φόβος, τοῦ διδάξαντος ὑποφαίνων τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ ἀρχὴ ἱματίου τὸ κράσπεδον, ἄρα φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὗ τὸ κλῶσμα τὸ ὑακίνθινον ἐξάπτειν κελευόμεθα, ὑπομιμνήσκων τῶν μετριάζειν δοκούντων ἐντολῶν, ἵνα πρὸς τὰ κατορθώματα βλέποντες μὴ τοῖς πόνοις τὴν δύναμιν ἐπιγράφωμεν λέγοντες κατὰ τοὺς περιαυτολόγους ἐκείνους· „Ἡ ἰσχύς μου καὶ τὸ κράτος τῆς χειρός μου ἐποίησέν μοι τὴν δύναμιν“, ἀλλὰ εὐγνωμόνως ὁμολογῶμεν, ὅτι κύριός ἐστιν ὁ διδοὺς ἰσχύν. Πεποικιλμένην δὲ παρέστησεν ἑαυτῷ τὴν βασιλίδα ἔνδοξον ὁ νυμφίος, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα, πορευόμενος πρὸς ὄρος τῆς σμύρνης. Πορεύεται δὲ ἐπὶ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν θάνατον οὐκ ἀνάγκῃ, ἀλλὰ ἑκών, ἐξουσίαν γὰρ ἔχει θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ λαβεῖν, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τίθησιν αὐτήν. Ταῦτα δέ φησιν ἐπιστομίζων τοὺς ἀνάγκῃ τῷ βουλήματι τοῦ πατρὸς αὐτὸν πείθεσθαι λέγοντας καὶ οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει τὰ τῆς οἰκονομίας ἐνεργοῦντα. Ὅταν δέ φησι· „Πορεύσωμαι πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης“, τότε καί· „πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Λιβάνου πορεύσομαι“ μετὰ τὴν τοῦ*) . . . . .

Ὄρος γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσεν, μεθ' ὃν βουνὸν τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς C οὐρανοὺς ἀνάληψιν. Ὄρος μὲν τὸν θάνατον διὰ τὸ φοβερόν· βουνὸν δὲ τὴν ἀνάστασιν, διὰ τὸ τῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου τὸ δεινὸν ἐπελαφρίζειν· Κατὰ μέρος δὲ ἐπαινέσας τὰ μέλη τῆς νύμφης, διὰ τοῦ ἐπαγομένου ὅλην αὐτὴν ἐγκωμιάζει, ἄμωμον καὶ ὅλην καλὴν προσαγορεύων.

1—2 Ps. 44 (45), 9 | **8—9** Job 38, 36. | **11—12** cf. Num.. 15, 38. | **18—19** Deut. 8, 18. | **19** cf. Deut. 8, 18. | **21** cf. Eph. 5, 27. | **23—24** cf. Joa. 10, 18.

22 Πορεύεται BCC1-2] πορεύσεται Ed. | ἀνάγκῃ B] ἄκων CC1-7 | **23** ἑκὼν CC1-7] ἑαυτῷ B | **28** *) In fonte B (cod. Oxon. gr. Auct. E. II. 8. p. 99, 2) hic sat magna lacuna occurrit, quae usque ad initium scholii Nili ad 4, 9 extenditur. Cf. infra p. 131, 15 Incip. ὀφθαλμῶν κ. τ. λ. In codice (ib. p. 99, 2) haec in margine adnotantur: Λείπει ἡ ἐξήγησις τοῦ κειμένου ἐν τῷ δ' κεφαλαίῳ ἀπὸ τοῦ· ὅλη καλή, μέχρι σχεδὸν τοῦ· τί ἐκαλλιώθης; | **31** ἐπελαφρίζειν C1-7] ἐπελαφρίζουσαν C | **32** διὰ CC2-7] ἀπὸ C1 cum desc. | **33** προσαγορεύων C1-7] ὑποαγορεύων C.

Cap. VIII. 13—14.

Ὁ καθήμενος ἐν κήποις, ἑταῖροι προσέχοντες· τὴν φωνήν B
σου ἀκούτισόν με. Φεῦγε ἀδελφιδέ μου καὶ ὁμοιώθητι τῷ C
δόρκωνι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρωμάτων.

Καλοῦντός ἐστι φωνὴ τό· „ὁ καθήμενος ἐν κήποις“, καὶ σημαίνοντος τὴν ἀργίαν τῷ καθημένῳ. Τὸ γὰρ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐχ' ὁ καθήμενός, φησιν, ἐν κήποις, καὶ ἀσθενῶν τροφῇ λαχάνοις παραμένων, φυλάσσει τὸν ἀμπελῶνα — ἑταῖροι γάρ εἰσιν οἱ προσέχοντες τούτῳ — οἱ καὶ αὐτοὶ διὰ παντὸς ἑστῶτες συντόνῳ σπουδῇ, καὶ οὐ κήπους, ἢ λάχανα, ἀλλὰ καρπὸν τέλειον ἀμπέλου φυλάσσοντες. Τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι τὴν τοῦ φυλάσσοντος ἀμέλειαν δηλοῖ, ὁ δὲ κῆπος σημαίνει τὴν τῶν φυλασσομένων ἀσθένειαν. Τάχα ***δὲ*** καὶ διὰ τὸ καθῆσθαι τὸν φύλακα, κῆπος οἱ φυλασσόμενοι γεγόνασιν. ***Οὐκ ἀνθίσταται μέχρις αἵματος τῷ κῆπον λαχάνων τὸν ἀμπελῶνα ποιῆσαι βουλομένῳ Ἀχαάβ. Εἰ γὰρ ὑπερηγωνίσατο φιλοκινδύνως, καὶ μὴ τῇ νωθρᾷ συγκαταβάσει κατ' ὀλίγον ἀναχωροῦντα τῆς ἀρετῆς γειτνιᾶσαι τὸν ἀμπελῶνα τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀχαὰβ παρεσκεύασεν, ἔμεινεν ἂν ὁ ἀμπελών, ἀμπελὼν, οὐ μεταβληθεὶς εἰς κῆπον λαχανείας· ἑξῆς ἦν τούτῳ*** „τὴν φωνήν σου ἀκούτισόν με“. ***Ὅπερ*** παρὰ τοῦ νυμφίου πρὸς τὴν νύμφην λέγεται, βουλομένου ἐκ τῆς φωνῆς γνῶναι τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς, εἰ δύναται καὶ τὸ τῆς ἀναλήψεως εἰδέναι μυστήριον, προμαθοῦσα γραφικαῖς προφητείαις αὐτό. Διόπερ ἑτοίμως ἀποκρίνεται λέγουσα· „Φεῦγε ***ἀδελφιδέ μου καὶ ὁμοιώθητι τῷ δόρκωνι ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων.***“ Ὡμοιώθης μὲν γὰρ πρῶτον τοῖς ζῴοις τούτοις ἐπὶ ὄρη Βαιθὴλ, ἐνανθρωπήσας· πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ· Δεύτερον ὡμοιώθης αὐτοῖς, ταῖς ᾅδου ψυχαῖς κατιών, κηρύξαι τὴν ἐκεῖθεν ἐλευθερίαν ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων. Νῦν ***δ'*** ἐπειδὴ καιρὸς ἐπαρθῆναι τὴν μεγαλοπρέπειάν σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, καὶ καθίσαι ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Φεῦγε καὶ ὁμοιώθητι αὐτοῖς ἄπαλιν ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρωμάτων. Ὄρη ***δὲ*** ἀρωμάτων τοὺς ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ὄντας ἁγίους λέγει, τοὺς βεβαίαν διὰ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι ἔχοντας τὴν τῶν κατορθωμάτων εὐωδίαν, ἣν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐκτήσαντο τοῖς πάθεσι μαχόμενοι, καὶ ὑπὲρ ***τοῦ βραβείου*** τῆς ἄνω κλήσεως ἀγωνιζόμενοι. Ἐν τρισὶ δὲ χωρίοις γενόμενος· τῷ περιγείῳ, τῷ καταχθονίῳ, τῷ ἐπουρανίῳ, δορκάδι καὶ νεβρῷ ὁμοιοῦται, ὄρεσιν ἐπιδιατρίβων τοῖς καθ' ἕκαστον χωρίον ἁγίοις, ἵνα πᾶν γόνυ κάμψῃ αὐτῷ, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, ***καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. Ἀμήν.***

28 = cf. De mon. exerc. c. 41 (Pg 79, 769 C_5)

11 cf. Hebr. 12, 4. | **14** Cf. 3 Reg. 21, 1—18 | **22** Cf. 1 Pet. 3, 19? | **24** cf. Hebr. 1, 3 | **28** cf. Phil. 3, 14 | **31—33** cf. Phil. 2, 10—11.

1 ἑταῖροι C_{1-2}] ἑτέροις B, ἑταίροις C | τὴν φωνήν B] τῇ φωνῇ CC_{1-2} | **2** Φεῦγε] Φύγε CC_{1-2} | **2—3** τῷ δόρκωνι] τῇ δορκάδι CC_{1-2} | **4** ὁ CC_{1-2} < B | **5—6** ἐν κήποις, φησὶν ∾ CC_{1-2} | **7** ἑταῖροι CC_{1-2}] ἕτεροι B | **8** φυλάττοντες CC_{1-2} solumodo hic ττ | **11—16** ***Οὐκ—τούτῳ***] = Τὸ δέ· CC_{1-2} | **19** Φεῦγε] Φύγε CC_{1-2} | **19—20** ***ἀδελφιδέ ... ἀρωμάτων*** B] = καὶ τὰ ἑξῆς CC_{1-2} | **24** ὑπεράνω CC_{1-2}] ὑπὲρ ἄνω B | **25** Φεῦγε] Φύγε CC_{1-2} | ἄπαλιν! B] πάλιν CC_{1-2} | **27** ἐκτήσαντο ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ∾ CC_{1-2} | **31** αὐτῷ CC_{1-2}] < B.

II. O Oxfordskom fragmentu Hipolitova († 235) komentara Pjesmi nad Pjesmama.

Iz Bodlejeve Biblioteke u Oxfordu. (Bodleian Library.)

(De fragmentis commentarii Magni Hippolyti in Canticum Canticorum detectis in cod. Miscell. gr. 205. Bibliothecae Bodleianae Oxonii.)

Cf. Biblica, Vol. 2. (1921) Fasc. 4. p. 448—453. Roma.

1. Opis fragmenta.

Kad sam g. 1913. boravio u Oxfordu baveći se u Bodlejevoj biblioteci studijem grčkih katenâ, naišao sam u kodeksu Miscellaneus graecus 205 (ispisanom na svilenom papiru s 279 folija iz 14. vijeka) na neki anonimni komentar u Pjesmu nad Pjesmama, koji je Coxe u svom „Catalogus Manuscriptorum graecorum", Pars I. pag. 762. num. 7. ovako opisao:

„Tractatus de Salomonis libris tribus, cum expositione in Cantica Canticorum subiuncta fo. 268. — Titulus adeo a madore deletus est, ut fragmentum sequens solummodo legi possit: τ......... ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.......

In tractatu citantur Hippolytus, Plato et Aristoteles. Incip. (sc. f. 268, moja op.) ὁ πολὺς ἐν σοφίᾳ Σαλομῶν ὁ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ θεοῦ.

Des. (sc. f. 271, moja op.) ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ καθεξῆς μέχρι τοῦ Χριστοῦ". Tako Coxe.

Pred fragmentom se nalazi spis: Λέοντος τοῦ σοφοῦ βασιλέως πρὸς γεωργίαν τῶν ἀρετῶν οἰακιστικὴ ψυχῶν ὑποτύπωσις (f. 254. Isp. Coxe I. p. 761, num. 6.), a iza njega opet slijedi: Προσευχὴ Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ (f. 271. Isp. Coxe I. p. 762. num. 8.).

Pismo, kojim je fragmenat pisan, slično je onome, što ga iznosi Spyridon Lampros kao primjer grčke skripture iz 13. do 14. vijeka u djelu: Ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς παλαιογραφίας (Isp. 14. Pinaks).

Prva stranica fragmenta (= fol. 268) broji 34 linije, slijedećih 5 stranica varira izmegju 36—39 linija, dok posljednja (= fol. 271) broji 22 linije. U svemu ima 266 linija. Svih 7 svilenih stranica fragmenta izgrizao je moljac megju 4—7 linijom odozdo.

Ono, što Coxe u svom katalogu opaža s obzirom na naslov fragmenta, da ga je „vlaga izjela" (a madore deletus) ne odnosi se zapravo na tekst našeg fragmenta, koji ni nema naslova, nego odnosne (grčke) riječi predstavljaju otraške drugog teksta, koji je preliven nekom tekućinom i tako izbrisan, te je na njegovo mjesto mogao doći tekst našeg fragmenta. Radi se dakle o nekom palimpsestu. Tom palimpsestu pripada i artikul ὁ, što ga Coxe meće u svom katalogu pred: πολύς, jer je u kodeksu i boja i harakter slova ὁ različit od boje i haraktera riječi: πολύς (Isp. na koncu pod Tab. VIII. priloženu fotokopiju). Pismo, što ga nalazimo u prve 3 prazne linije palimpsesta je u ostalom takove naravi, da bi se, pomoću današnjih fotografskih sredstava, moglo sasvim na svijetlo izvući. S prostim se ipak okom (i povećalom) ne da pročitati više od onoga, što je zabilježio Coxe u svom katalogu, i što aludira na Ivana Zlatoustoga, carigradskog arhiepiskopa.

2. Sastav i literarno jedinstvo fragmenta.

A. Fragmenat se po unutarnjem sastavu dade podijeliti na 2 česti: a) neki općeni uvod u Pjesmu, koji Coxe naziva: traktatom;[1]) i b) eksegetske opaske odnosno tumač ili komentar Pjesmi.

[1]) U ovom uvodu ili predgovoru, koji Coxe zove „traktatom", ne cituju, kako bi hteo Coxe, kao pisci: Hipolit, Platon i Aristotel, već se oni kao takvi samo spominju i to različnim načinom. O Hipolitu se naime pripominje, da i on (Hipolit) veli, da imadu 3 Salomonove knjige (cf. fol. 268, 21); a drugiput opet (na početku samog komentara), da se i Hipolit u tumačenju slaže s nekim (nepoznatim!) ocem, koga prepisivač krivo smatra autorom ovog fragmenta (cf. fol. 268ᵛ, 30). — O Platonu se pak i Aristotelu opaža, da su i oni (poput drugih grčkih mudro-

1. Što se tiče uvoda ili predgovora valja opaziti, da je dosta opširan, te da se i on dade po unutarnjoj dispoziciji razdijeliti na 2 dijela. U 1-vom autor raspravlja o 3 Salomonove knjige t. j. o Pričama, Propovjedniku i Pjesmi nad Pjesmama, gledajući u njihovu broju 3 μυστηριωδῶς tajnu Presv. Trojstva; a u 2-gom tumači, kako je došlo do toga, da su se od onolike mase knjiga, što ih sv. Pismo u 3. kraljevskoj knjizi (gl. 4, 32—33) pripisuje Salomonu, do nas spasile samo gornje 3 knjige.

3. Eksegetske opaske odnosno tumačenja Pjesme, koja čine srž fragmenta, odnose se, na žalost, samo na neke kome iz Pjesme, i to samo iz 1-ve, 2-ge i 3-će glave do r. 8c; dok je veći dio svetopisamskih komata sa sholijima, što im odgovaraju, i u ove prve 3 glave propao.

Pa ne samo to, nego je vremenska zloba izvela i u ovim spašenim fragmentima znatnu perturbaciju teksta u 2. glavi. (Isp. niže tačku 4).

B. Ipak se fragmenat cijelim svojim sadržajem ukazuje kao nešto jedinstvena, kao djelo jednog autora, i to s obzirom na uvod i na eksegetske opaske (tumačenje).

a) Jedinstvo uvoda kao takova dokazuju ne samo iste riječi n. pr. δυσερμήνευτος, μυστηριωδῶς itd. i isti način govora, kao što je n. pr. upotrebljavanje 1. lica: ἠβουλήθημεν, εὑρίσκομεν, ἐπιστάμεθα, ὑποτίθημι; οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ ῥῆμα, τί εἴπωμεν ἡμεῖς; što sve nalazimo u oba dijela uvoda, nego to suviše dokazuje i činjenica, što se autor s riječima, koje dolaze na kraju 2-gog dijela uvoda, a glase: Δέδεικται οὖν, ὅτι τὰ μὲν πλείω ἦν, τὰ δὲ ἀναγκαῖα, ὅσα ἔφθην εἰπών, μυστηριωδῶς εἴς τε τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν εὐωδίαν τοῦ πνεύματος ... očito poziva na tekst: Τήν τε γὰρ παροιμίαν εἰς τὸν πατέρα μυστηριωδῶς συγγράψας (t. j. Σαλομῶν moja op.) .... τὸν ἐκκλησιαστὴν εἰς Χριστὸν .... τὸ δὲ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων τὰ τοῦ θείου πνεύματος λόγια, koji se nalazi u 1-vom dijelu rečena uvoda.

b) Da opet u drugu ruku eksegetske opaske odnosno komentar pripada istom autoru, kome i uvod lako je doka-

---

slovaca) dosta toga pokrali (οὐκ ὀλίγα ἀποκλέψαι) iz Salomonovih, sada izgubljenih, spisa t. j. njegovih priča, prirodoslovnih djela itd. (Isp. fol. 268v, 2).

zati iz ista živa načina govora (u 1. licu) i iz istih fraza, koje nalazimo u komentaru kao i u uvodu.

Tako n. pr. u sholiju gl. 2, 15 čitamo: Οἶδά σε δὲ πυθόμενόν με καὶ περὶ τοῦ Σαμψὼν πολλάκις · τί φησι τά · „ἀλωποὺς ἐκράτησε κέρκον πρὸς κέρκον δείσας (= δήσας)"; Μυστηριωδῶς δὲ τὰς μελλούσας ἀνακόπτειν αἱρέσεις προεσημήνετο, ἐν οἷς καὶ ἡ βίβλος αὕτη. ἀλώπηκας τοὺς ψευδοπροφήτας λέγει καὶ ψευδοχρίστους... Ὅτι δὲ ἀλωποί εἰσιν οἱ ψευδοπροφῆται καὶ αἱρετικοί, ἄκουσον Ἱερεμίου λέγοντος κ. τ. λ.

Iz ovog naime teksta razabiramo, kako je neki prijatelj češće molio autora našeg fragmenta, neka bi napisao i jedno tumačenje Samsonove istorije, iz čega se po kontekstu izvodi, da ga je isti prijatelj već prije molio, da napiše i tumačenje Pjesme. I zaista se na tu molbu jasno nišani autorovim riječima: Ἔγραψας ἡμῖν (= pismom si nas zamolio) διὰ τί ᾆσμα ᾀσμάτων καλεῖται; (Isp. fol. 268, 22). I odzivajući se sada autor molbi veli: Ἀλλ' ἐπὶ τὸ βιβλίον (sc. τοῦ ᾄσματος moja op.) ἥκομεν σοὶ πειθόμενοι. — U navedenom dakle tekstu vidimo isti živ način govora, opetuje se njegov omiljeli μυστηριωδῶς, pa je tim van svake sumnje stavljena i unutarnja veza megju uvodom i komentarom, kao i literarno jedinstvo cijelog fragmenta.

3. Autor fragmenta.

Pita se, ko bi mogao biti autor misterijoznog fragmenta? Mislim, da smijem bez oklijevanja odgovoriti: Veliki Hipolit,[2]) znameniti stari kršćanski pisac i eksegeta iz 2-gog i prve polovice 3-ćeg vijeka (+ 235).

Ako se naime:

a) s jedne strane isporedi tekst uvoda ili predgovora u našem fragmentu s tekstom onog grčkog fragmenta, što ga je pod Hipolitovim imenom izdao Migne (PG 10, 628 D_1—629 $A_{:5}$), a poslije opet kritičkim načinom Bonwetsch (Hippolytus p. 343. Vidi niže u „Ogledu"), odmah se vidi, da dosele poznati grčki fragmenat nije drugo, no kratki excerpt iz (2-gog dijela) uvoda našeg anonimnog komentara. Ako se zatim

b) s druge strane isporedi tekst eksegetskih opazaka odnosno tumačenja u našem anonymusu sa sadržajem

[2]) O Hipolitu, njegovu životu i dosele poznatim većim djelima isp. lijep i jasan prikaz u knjizi „Povijest Hristove Crkve" (I. str. 171.) napisao Prof. Dr. fra Julijan Jelenić.

onih fragmenata, što ih je 1897. izdala Pruska Akademija znanosti u djelu: „Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten 3 Jahrhunderte, Hippolytus 1. Band, str. 344—359. pod naslovom: „Slavische (armenische und syrische) Fragmente“ u njemačkom prijevodu, odmah je jasno, da Bonwetschovi slavenski Hipolitovi fragmenti nisu drugo, no prijevod, češće slobodan, naših grčkih fragmenata na svim onim mjestima, gdje se oba izvora (grčki i slavenski) u Pjesminim komatima podudaraju.

Bez svake je dakle sumnje, da je Hipolit autor misterijoznog oxfordskog fragmenta u Pjesmu.

Snagu donesena dokaza ne može oslabiti okolnost, što današnji tekst grčkog fragmenta na 2 mjesta kao da isključuje Hipolita od autorstva, kad jednom (pod kraj prvog dijela uvoda, fol. 268, 21) opaža: Καὶ ὁ Ἱππόλυτος τρεῖς λέγει τὰς βίβλους, a drugi puta opet, (na početku samog komentara, 268ᵛ, 30) veli: Καὶ ἐν τούτοις (t. j. kao i u pregjašnjem tumačenju) τὰ πλεῖστα συνᾴδει τῷ πατρὶ τούτῳ (= prepisivaču nekom nepoznatom ocu!) καὶ ὁ μέγας Ἱππόλυτος. Ovdje se naime očito radi o kasnijim interpolacijama u tekstu.

Neki prepisivač ili čitatelj ne znajući pravo stanje stvari, našavši fragmenat bez naslova, stao se očito diviti, kako se tekst fragmenta nekako čudno slaže s onim tekstom, koji mu je pod Hipolitovim imenom bio već od druguda poznat. Smatrajući dakle krivo, da fragmenat (usled svoje fragmentarnosti) zaista pripada kojem drugom piscu (Ocu), a ne Hipolitu, a s druge strane videći njegovu sličnost s Hipolitovim tumačenjem, dao je in margine izraza svome divljenju s gornjim opaskama, koje su kasnije ušle i u sam tekst, i to dosta nespretno (jer je 2-ga opaska ušla unutar same svetopisamske kome 1, 2—3) potamnivši tako u očima nepažljiva i hitna čitatelja Hipolitovo autorstvo fragmenta.

4. Odnos izmegju grčkih i slavenskih fragmenata.

1. U grčkom su slijedeće Pjesmine kome urešene sa sholijima:

a) U 1. glavi, redak: 1. 2a. 2b-3. 3c-4b. 4a. 4c. 4d-f. 5-6b. 6c. 6d-e. 7a-b. 7c. 8a. 8b-c. 8-9b. 10aβ. 10b. 11. 12a. 12b. 12cα. 13-14. 15a + 16b. 16-17a.

b) U 2. glavi: 1-2a. 3abα. 8b-9b. 9c-10b. 10. 14-b. 14c-e. 15.
c) U 3. glavi: 1-4. 6. 7 + 8c.

Ovdje valja pripomenuti, da kome 8b-9 i 9c-10 u 2. glavi dolaze u kodeksu sa svojim sholijima iza kome 15.

Perturbacija je nastala po svoj prilici uslijed premještaja listova u arhetipu.

2. U staroslavenskom se opet prijevodu nalaze (Hipolitova) sholija k slijedećim komama Pjesme:

a) U 1. glavi: 2. 4. 7. 7b. 8. 13. 15.
b) U 2. glavi: 1. 8. 10. 14. 14b. 15.
c) U 3. glavi: 1-4. 6. 7.
d) U 4. glavi: 16.

S obzirom dakle na grčki fragmenat nedostaju u staroslavenskom slijedeće kome sa sholijima:

a) U 1. glavi: 1. 3. 5. 6. 9. 10. 11. 12. 14. 16-17a.
b) U 2. glavi: 2a. 3abα. 9b. 9c. 14c-e.
c) U 3. glavi: 8c.

S druge opet strane nedostaju u grčkom s obzirom na staroslavenski prijevod slijedeće kome sa sholijima:

a) U 1. glavi: 7b. 8. 13.
b) U 4. glavi: 16.

Zajedničke su kome i sholija:

a) U 1. glavi: 2. 4. 7a. 15a.
b) U 2. glavi: 1. 8. 10. 14b. 15.
c) U 3. glavi: 1-4. 6. 7.

Iz pregleda se razabira, da je u grčkom Miscellane-u 205. znatno više komâ iz prvih 3-ju glava Pjesme urešeno sa sholijima, nego u staroslavenskom prijevodu. Navlastice se taj plus opaža u 1. glavi. S druge opet strane pokazuje staroslavenski tekst u nekim zajedničkim sholijima priličan plus u opsegu sholijastična teksta prema grčkom. Kako je taj sholijastični plus nastao, ne mogu sigurno kazati; možda se radi o dodacima, koji su za vrijeme prevogjenja ili kasnije ušli u staroslavenski tekst, ali nije isključeno, da je grčki tekst naknadno epitomisan.

Zanimivo je s treće strane okolnost, što se i u grčkom fragmentu i u staroslavenskom prijevodu sholijska materija proteže samo na prve 3 glave (izuzevši sholij gl 4, 16. u starosl.), dokazuzujući i na taj način zajednički praizvor.

5. Odnos njemačkog prijevoda staroslavenskih fragmenata prema grčkom tekstu.

Kr. Pruska Akademija znanosti izdavajući staroslavenske fragmente Hipolitova komentara Pjesmi očito nije razborito radila, reproducirajući ih samo u njemačkom prijevodu (koreći valjda tijem načinom slavensku neatost), jer je njezin prijevod na više mjesta dosta taman i nerazumljiv, što u ostalom jasno pokazuju oni različni tiskovni znakovi kao (?), (⟨ ⟩), koji se unutar prijevoda nalaze. — Nadalje se čini, da njemački prevodilac nije slavenski tekst svuda pravilno ni shvatio.

Tako se n. pr. čita odmah u početku njegova prijevoda (str. 344.) ad Kap 1, 2.: „Auf welche Weise das Herz sich über den Wein erfreut, so erfreuen die Testamente Christi".

Prevodilac na ovom mjestu, očito nije pazio na okolnost, da su u slavenskim jezicima, imenice: „vino" (vinum, der Wein) i „srce" (cor, das Herz) srednjega roda, i da im je nominativ i akuzativ jednak, pa da je ovdje imenicu „vino" kao subjekat valjalo uzeti u nominativu, a ne u akuzativu, a „srce" opet kao objekat u akuzativu, a ne u nominativu, te prema tome prevesti: Auf welche Weise Wein erfreut das Herz (= das Herz vom Wein erfreut wird) so erfreuen die Testamente Christi. To bi se onda slagalo i s našim grčkim, koji imade: Ὃν τρόπον εὐφραίνει καρδίαν ὁ οἶνος, οὕτως εὐφραίνουσι διαθῆκαι Χριστοῦ κ. τ. λ. (Isp. Ps. 103, 15 LXX.).

6. Edicija fragmenta.

I ovaj fragmenat kao i Nilov komentar imade izaći megju edicijama Bibliskog Instituta u Rimu, kako se može razabrati iz Instituske revije „Biblica", gdje (2 [1921]) na str. 453. n. 1. piše: „Textus fragmenti, si adiuncta temporis id permiserint, una cum commentario Nili Monachi in Canticum Canticorum ab eodem Dr. Sović reconstituto (Cf. Biblica 2 [1921] 45—52) inter „Monumenta Biblica et Ecclesiastica ab eodem Instituto inchoata prodibit".

7. Ogled (Specimen).

Da bi se jasno vidjela snaga dokazâ, što su izneseni u tački 3. ove studije, odlučio sam kao ogled (specimen) štam-

pati s jedne strane dosele poznati grčki fragmenat u poredbi sa grčkim tekstom sačuvanim u našem oxfordskom anonymus-u, a s druge strane opet 1 staroslavenski sholij (u njemačkom prijevodu od Bonwetscha) u poredbi sa sholijem, što mu odgovara u grčkom fragmentu.

A.

1. Dosele poznati Hipolitov grčki fragmenat prema Bonwetschovu izdanju (Hippolytus p. 343) glasi:

„Καὶ ποῦ πᾶσα ἡ πλουσία αὕτη γνῶσις; ποῦ δὲ τὰ μυστήρια ταῦτα; καὶ ποῦ αἱ βίβλοι; ἀναφέρονται γὰρ μόναι αἱ παροιμίαι καὶ ἡ σοφία καὶ ὁ ἐκκλησιαστὴς καὶ τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτον· τί οὖν; ψεύδεται ἡ γραφή; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ πολλὴ μέν τις ὕλη γεγένηται τῶν γραμμάτων, ὡς δηλοῖ τὸ λέγειν ᾆσμα ᾀσμάτων· σημαίνει γὰρ ὅτι ὅσα περιεῖχον αἱ πεντακισχίλιαι ᾠδαὶ ἐν τῷ ἑνὶ διηγήσατο· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Ἐζεκίσυ τὰ μὲν τῶν βιβλίων ἐξελέγησαν, τὰ δὲ καὶ περιώφθησαν· ὅθεν φησὶν ἡ γραφή· „αὗται αἱ παροιμίαι Σολομῶντος αἱ ἀδιάκριτοι, ἃς ἐξεγράψαντο οἱ φίλοι Ἐζεκίου τοῦ βασιλέως“. πόθεν δὲ ἐξελέξαντο ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἐγκειμένων ἐν αἷς λέγει τρισχιλίαις παραβολαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ᾠδαῖς; ἐξ αὐτῶν οὖν τούτων οἱ φίλοι Ἐξεκίου σοφοὶ ὑπάρχοντες ἐξελέξαντο τὰ πρὸς οἰκοδομὴν ἐκκλησίας“.

2. Ovome odgovarajući tekst u cod. Miscell. gr. 205. (fol. 268, 28—fol. 268v 24) s varijantama uzetim iz gornjeg teksta, i pribilježenim dolje in calce, opet glasi:[1])

„Ποῦ τοίνυν πᾶσα ἡ τοιαύτη πλουσία γνῶσις; ποῦ δὲ τὰ μυ[στή]ρια τὰ κεκρυμμένα; ποῦ αἱ παραβολαὶ καὶ τὰ αἰνίγματα τὰ τοιαῦτα; ποῦ δὲ αἱ βίβ[λοι;] Ἀναφαίνονται γὰρ μόναι παραβολαὶ αὗται αἱ γεγενημέναι ἐν τῇ σοφίᾳ, ὀλίγαι[στίχων?] Ἀναφέρεται δὲ καὶ ἕτερον βιβλίον τοῦ ἐκκλησιαστοῦ στί[χων] τ΄η΄ [= τριακοσίων ἐννέα]. Ἀναφέρεται δὲ καὶ τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων, ἐγγύς που ἢ πλέον [στίχων] τ΄ [= τριακοσίων]. Ποῦ, ὃ ἦν; ἄρα τὸ πλῆθος παρέδραμε. Τί δὲ ἄρα; Πάντα τὰ βιβλ[ία] αὐτοῦ ἀνῄρηται; Ἢ ψεύ-

[1]) Unutar zagradâ [ ] nalaze se konjekture onih slogova, što ih je crv u izvorniku izjeo; zatim vrijednost brojevnih znakova riječima.

1 Ποῦ τοίνυν] Καὶ ποῦ Ed. | τοιαύτη πλουσία] πλουσία αὕτη Ed. | **2** Τὰ κεκρυμμένα] = ταῦτα Ed. | **3** Ποῦ δὲ] Καὶ ποῦ Ed. | Ἀναφαίνονται] ἀναφέρονται Ed. | **4** παραβολαὶ] αἱ παροιμίαι Ed | ἐν τῇ σοφίᾳ] καὶ ἡ σοφία Ed. | **5** τοῦ ἐκκλησιαστοῦ] ὁ ἐκκλησιαστής Ed. | **8** ἄρα] οὖν Ed.

δεται ἡ γραφή; Ἀλλὰ μὴ γένοιτο; Τὸ ἐπίτομον γὰρ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος ποιήσασθαι εὐδόκησεν. Ὥστε πολλὰ μὲν καὶ ἄπορα τὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἤθη. Ὥστε καὶ πλείστοις τῶν ἔξω τῶν αἰνιγμάτων αὐτοῦ ἐμφορηθῆναι. Καὶ Πλάτωνι γὰρ καὶ Ἀριστοτ[ε]λ[ει] καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν σοφοῖς λέγεται ἀποκλέψαι οὐκ ὀλίγα τινὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου παροιμιῶν τε καὶ αἰνιγμάτων. Πολλὰ δὲ καὶ οἱ θεῖοι εὐαγγελισταὶ ὑπεμνήσθησαν ἐν κρυφῇ τῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου κατορθωμάτων. Τί οὖν; Ἅπαντα ἐσιωπήθη; Οὐχὶ, μὴ γένοιτο! Εἶπε γάρ, ὅτι ἱστόρησεν ἀπὸ τῆς κέδρου καὶ τῆς ὑσσώπου καὶ πετεινοῦ καὶ θηρίου καὶ ἑρπετοῦ καὶ ἕως γατνωμάτων. Ἐπεὶ οὖν ἄπειρον ἦν τὸ πλῆθος, ὅρα τὸ ἀπειροδύναμον τῆς σοφίας τοῦ πνεύματος! Ὅσα ἦν ἀναγκαῖα πρὸς ἐκκλησιαστικὸν ὅρον ταῦτα καὶ μόνον ἐσημειώθη. Καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἄκουσον τῆς βίβλου τῶν παροιμιῶν αὐτοῦ που μέσον οὕτως δογματιζούσης· „Αὗται αἱ παροιμίαι, φησί, Σολομῶντος αἱ αδιάκριτοι, ἃς ἐξελέξαντο οἱ φίλοι Ἐξεκίου τοῦ βασιλέως“. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι ἀδιακρίτους αὐτὰς εἶπον, τί εἴπωμεν ἡμεῖς οἱ βραχεῖς καὶ ταπεινοί, πλεῖστα αὐτῶν ἀπολιμπάνοντες, ὅπως τε δυσερμήνευτοί εἰσιν. „Ἐδόθη γὰρ αὐτῷ“, φησι, „χύμα καρδίας“, ὥστε μὴ παρεμποδίζεσθαι αὐτὸν μηδὲ τὸ τυχὸν φιλοσοφῆσαι. Τὸ δὲ „ἐξελέξαντο“ τοιοῦτόν ἐστι. Τελευτήσαντος Σολομῶντος, μετὰ πλεῖστα ἔτη, ἦλθεν Ἐζεκίας ὁ βασιλεύς, σοφὸς δὲ ὁ ἀνὴρ καὶ δίκαιος καὶ εὐγνώμων ἐνώπιον κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ βίβλος, ὅτι οἱ φίλοι Ἐζεκίου ἐξελέξαντο, ἵνα μάθῃς, ὅτι ἀξιοπίστου ὀνόματος προσήγαγε μάρτυρας. Πάντως γὰρ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐκέκτητο φίλους, δίκαιος ὤν, εἰ μὴ τῶν τῆς εὐσεβείας ὅρων συμμύσται αὐτῷ καὶ ὁμόφρονες ὑπῆρχον. Καὶ πόθεν, φησίν, ἐξελέξαντο; Ἐν αἷς εἶπε πεντακισχιλίαις ᾠδαῖς καὶ τρισχιλίαις παραβολαῖς. Σοφοὶ γὰρ ὑπάρχοντες ἀκριβῶς ἐξελέξαντο. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄνευ τῆς οἰκονομίας τοῦ πνεύματος γέγονεν, ἵνα τὸ

8—9 Cf. 3 Reg. (LXX) 4, 33 | **14—15** Prov. 25, 1 | **18** Cf. 3 Reg. 4, 29 | **26—27** Cf. 3. Reg. (LXX) 4, 32.

1—13 14 Τὸ ἐπίτομον — δογματιζούσης] = Ἀλλὰ πολλή μέν τις ὕλη γεγένηται τῶν γραμμάτων, ὡς δηλοῖ τὸ λέγειν ᾀσμάτων· σημαίνει γάρ, ὅτι ὅσα περιεῖχον αἱ πεντακισχίλιαι ᾠδαὶ ἐντῷ ἑνὶ διηγήσατο· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Ἐξεκίου τὰ μὲν τῶν βιβλίων ἐξελέγησαν, τὰ δὲ καὶ περιώφθησαν· ὅθεν φησὶν ἡ γραφή· Ed. | **22** ἐξελέξαντο] ἐξεγράψαντο Ed. | **25** Καὶ πόθεν] Πόθεν δὲ Ed. | **25 26** ἐξελέξαντο + ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἐγκειμένων Ed. | **26** εἶπε] λέγει Ed. | **26 27** τρισχιλίαυς παραβολαῖς καὶ πεντακισχιλίαυς ᾠδαῖς ∼ Ed. | **27** παραβολαῖσ + ἐξ αὐτῶν οὖν τούτων οἱ φίλοι Ἐζεκίου Ed. | **28—5 p. sq.** Τοῦτο δὲ — ἀποστόλους] = τὰ πρὸς οἰκοδομὴν Ἐκκλησίας Ed.

μυστήριον τὸ μέλλον φανηρωθῇ δι' αὐτῶν ἐπ' ἐσχάτων ἀποτελούμενον. Δέδεικται οὖν, ὅτι τὰ μὲν πλείω ἦν, τὰ δὲ ἀναγκαῖα, ὅσα ἔφθην εἰπὼν, μυστηριωδῶς εἴς τε τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν εὐωδίαν τοῦ πνεύματος, εἴς τε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς σοφοὺς ἀποστόλους".

Svako se, eto, iz ove isporedbe (istovjetne su riječi spacijonisane) može lako osvjedočiti, kako je dosele poznati (i jedini) grčki Hipolitov fragmenat u Canticum, tek vrlo kratak ekcerpt iz teksta, što se u opširnom obliku nalazi u cod. Miscell. gr. 205., i koji je ovdje prvi puta pečatnjom objelodanjen.

B.

a) Slavenski fragmenat XVII. (u njemačkom prijevodu) kod Bonwetscha, Hippolitus S. 356/7 ad Kap. 3, 7. glasi:

Denn < durch > das Lager (Bett) Salomos wird deutlich nichts anderes verkündigt als Christus. Auf welche Weise jemand gearbeitet habend und von grosser Arbeit zurückgekehrt, sich auf das Lager geworfen habend die Arbeit ablegt, so auch wir, uns gewandt habend von dieser Welt der Eitelkeit und Sünde, werfen (legen) uns, die Bürde, welche auf unsrer Schulter lag abgelegt habend, auf Christus < und > finden Ruhe, wie auf dem Lager...

b) Grčki fragmenat u kodeksu Bodl. Miscell. gr. 205. f. 271, lin. 11—16 opet glasi:

Κλίνη τοῦ Σολομῶντος οὐκ ἄλλη τρανῆ ἐκηρύττετο, ἀλλ' ἢ ὁ Χριστός. Ὃν γὰρ τρόπον, ἐκ πολλοῦ κόπου τις καὶ καμάτου ἐπιστρέψας, ἐπὶ κλίνην ἑαυτὸν ἐπιῤῥίπτει τῶν καμάτων ἀποσοβῆσαι καὶ ἀναπαύεσθαι, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ματαιότητος καὶ τῆς τούτου πλάνης, τόν τε κόπον τῶν ἁμαρτημάτων ὡς φορτίον ἐπὶ τὸν ὦμον ἐγκείμενον, ἀποῤῥίψαντες, ἀνεπαυσάμεθα μυστικῶς ἐν τῇ κλίνῃ ταύτῃ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός...

Kako se iz predočenih tekstova vidi, oba se sadržajem megjusobno pokrivaju, iz čega slijedi, da nam je cod. Miscel. gr. 205. sačuvao izvorne Hipolitove sholije u Canticum, od kojih je eto 1 ovdje, prvi puta štampom na svijetlo izdan, dok ostali to u rukopisu čekaju.

Δ. Τ. Θ. Π. Ε.

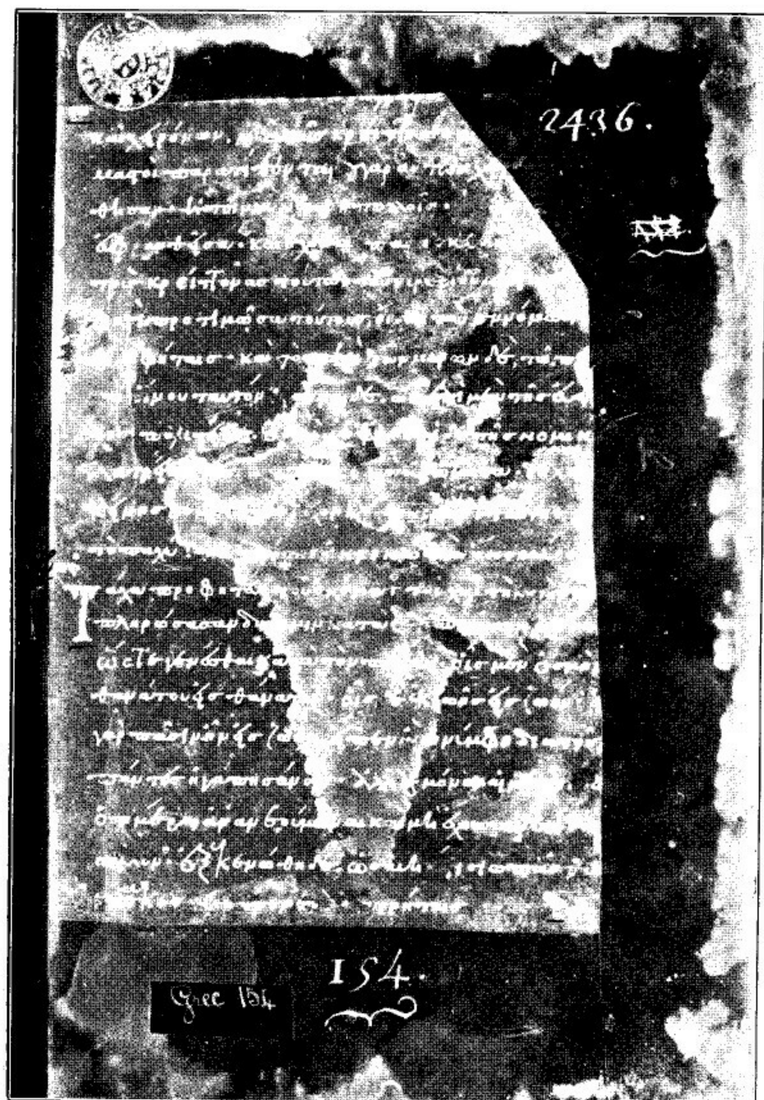
MARC. GR. 509. (F. A. 22) FOL. 112.

VATIC. GR. 2129. PAG. 225.

OXON. GR. AUCT. E. II. 8. PAG. 1.

PARIS. NAT. GR. 153. FOL. 1.

PARIS. NAT. GR. 154. FOL. 1.

BEROL. PHILLIP. GR. 1411. FOL. 131v

PARIS. NAT. GR. 172. FOL. 1.

OXON. MISCELL. GR. 205. FOL. 268.

Marčansko-Svidnička eparhija za vrijeme vladika Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića.

Historia episcopatus graeco-catholici Marčensis-Svidnicensis tempore episcoporum Gabrielis et Basilii Predojević [1642-1648] et Sabae Stanislavić [1644-1661].

Dr. Janko Šimrak.

SUMMARIUM:

Narratur vita et opera trium episcoporum unitorum dioeceseos Marcensis et Svidnicensis: Gabrielis et Basilii Predojević et Sabae Stanislavić. Quae narratio archiviis Vaticano, almae ecclesiae Zagrabiensis et Academiae Slavorum Meridionalium Zagrabiensis fundatur. Quamquam Gabriel Predojević et Sabas Stanislavić in Peć ad patriarcham Serborum, ut consecrarentur, profecti sunt, tamen uniti existimandi sunt, cum fidem catholicam uterque confessi sint et Sabas Romam se contulerit, quod Gabriel quoque facturus fuisset provecta aetate confectus esset. Eorum profectio in Peć studiis potius nationalibus tribuenda est, quae eo tempore, quo Serborum universa natio Turcarum servitio subiacebat, omnia in unum patriarcham conferebantur. Eo factum est, ut patriarcham omnes et in primis episcopi venerari debuerint. Praeterea patriarchae in partes Christianas legatos suos mittebant, visendis non modo ecclesiis sed etiam operibus episcoporum marcensium ideoque episcopi eorum auctoritate compulsi ab iis consecrationem petere debebant. Episcopus Basilis Predojević catholicus fuit, qui nunquam in Peć ad patriarcham iter fecit. Romae confirmationem obtinere non potuit, quia eo tempore inter episcopatum marcensem et episcopos Zagrabienses contentio orta est de titulo et independentia episcoporum marcensum.

Ex uno argumento in hoc tractatu contento patriarcham aliquod genus indulgentiarum distribuisse maximaque severitate in suos subditos usum esse apparet.

Gabre Predojević, treći marčansko-svidnički vladika (1642—1644.).

M a k s i m P r e d o j e v i ć, »Vratanjski« vladika, umro je u proljeće 1642. god. Njegovim nasljednikom proglašen je kaluđer u manastiru Marča G a b r e P r e d o j e v i ć. Zagre-

bački biskup Benedikt Vinković upro je sve sile, da na dvoru osujeti Gabrino imenovanje za vladiku. Radi toga upravio je na kralja 20. jula 1642. god. predstavku, u kojoj na početku veli: »In memoriam benigne vestra sacratissima maiestas revocare poterit, qualiter apud eandem mediante agente meo demisse institerim, quatenus in locum demortui episcopi Valachorum in dioecesi mea Zagrabiensi residentium alium eisdem Valachis praeficeret episcopum et quidem catholicum, vel si eisdem Gabrielem Valachum, Basilianum monachum, in episcopum dare vellet, id non secus faceret, quam ut prius idem catholicus fieret«.[1]

O imenovanju Gabre Predojevića za biskupa povelo se živo dopisivanje između papinske nuncijature u Beču i kongregacije de Propaganda fide u Rimu. Tajniku kongregacije Ingoliju piše bečki nuncij Gašpar, nadbiskup atenski, 13. septembra 1642. god., da je kralj naložio, da novi Vratanjski biskup Gabre Predojević mora položiti ispovijest katoličke vjere u njegove ruke na način, kako je to odredila kongregacija. Međutim da imade već više tjedana, da se Gabre nije ni pokazao pred nuncijem. Vrlo je dobro, da je došao u Beč kao izaslanik zagrebačkog biskupa Vinkovića jedan kanonik. Nuncij će posredovati, da on govori u ime biskupovo sa samim kraljem. On će ga osokoliti, da govori slobodno punu istinu o vlaškom vladičanstvu.[2] Iz ovoga se pisma razabira, da je Gabre imenovan od kralja prije 23. augusta 1642. i da prema tomu nije Vinković uspio sa svojom opozicijom. Nadalje se vidi, da je Gabre imenovan vladikom pod uslovom, da položi ispovijest vjere pred nuncijem i da se dade posvetiti u Rimu od jednoga sjedinjenoga

[1] Libelli supplices, arch. eccles. Zagrab. I, 126. Na hrptu je napisano: »Vinkovics Benedictus, Zagrabiensis episcopus de Gabriele Valacho pro graeci ritus unitorum eposcopo constituendo«. Malo niže stoji napisano: »Ungarische Canzlei«. U istom arhivu među Ecclesiastica XI, A. vol. II, 8/87 nalazi se isti akt.

[2] Archivio della S. C. de Prop. fide Lettere antiche, vol. 85 (Lettere di Svezzera, Germania, Polonia, Boemia ed Ungaria 1642. fol. 119). Nuncij spominje Ingolijevo pismo od 23. augusta 1642. god., koje se ticalo imenovanja Gabre. Ističe, da će u predmetu imenovanja vlaškog biskupa poslati opširni izvještaj, kojega do sada nije poslao na intervenciju Gabre Predojevića.

rusinskoga biskupa. Na taj je uvjet Gabre pristao. Ta nam činjenica dokazuje, da je Predojević bio sjedinjeni biskup.[3] Iz pisma vidi se i to, da je Gabre prilikom imenovanja dobio naslov svojih predšasnika Vratanje i Maksima Predojevića »Vratanjski«. Petar Petretić, zagrebački biskup, u jednom izvještaju, koga je poslao 3. juna 1663. god. isusovcu Galleru u Wien, kaže, da je Vinković protestirao protiv »Vratanjskoga« titula kod nuncija, kod kongregacije u Rimu i kod kraljevskog kancelara. »Tandem viso hoc dominus modernus primas Hungariae et arhiepiscopus Strigoniensis, pro tunc autem cancellarius (Gjuro Lippay, tada biskup »Agriensis«), dum nimirum Gabriel, tertius Valachorum episcopus, mortuo Maximo in aula hunc valachicum episcopatum sollicitasset et promisisset catholicismum, ut supra, noluit illi dare hunc Vrettaniensem titulum, sed inventum est, ut detur illi unus titulus iam destructorum Hungariae episcopatuum, qui de collatione suae maiestatis esset, ad quem a Romano Pontifice confirmari ac tandem ab uno Ruthenorum unito episcopo ritu graeco consecretur exerceatque pontificalia

[3] Manojlo Grbić (Karlovačko vladičanstvo op. c. I. 206.) tvrdi, da je Maksim zatvoren u tamnicu i da je u njoj po svoj prilici i umro, što je narod branio protiv rimske vjere i protiv gospodske samovolje. Dakako da je to pakosna seoska izmišljotina, koja dolikuje samo Grbiću.

Dr. Ivić (Iz historije crkve hrv.-slav. Srba op. c. p. 6. 7) priznaje, da je Maksim obećao, da će poći u Rim na potvrdu i posvetu i da je položio ispovijest katoličke vjere, ali ujedno naglasuje, da je sve to činio iz straha. Ako su prva trojica marčanskih vladika polagala ispovijest katoličke vjere iz samoga straha, ako su davali obećanja, da će polaziti u Rim na posvetu i potvrdu samo iz straha pred kraljem, kako to, da se nisu istoga kralja bojali, kad su polazili preko granice u Tursku u Peć i kako to, da radi toga nisu bili svrgnuti, premda su zagrebački biskupi i Rim predlagali, da budu svrgnuti?

Kandidati za marčansko vladičanstvo, koje je legalnim putem provelo ujedinjenje sa rimskom crkvom, dakako da su morali biti sjedinjeni i da su morali polagati ispovijest vjere, koja se ispovijest u ostalom polaže i kod svakog postavljanja u viši crkveni čin. Dr. Aleksa Ivić voli drugim predbacivati, da svašta »drljaju«, a evo ovo njegovo pisanje je jedno obično »mrmljanje«. Mjesto da se na osnovu historičkih dokaza iznesu razlozi, zašto su prve vladike marčanskog vladičanstva polagale ispovijest katoličke vjere i polazili u Peć, prikazuje se te ljude kao neke beskarakterne bizantinske lažove.

eodem ritu graeco inter Valachos cum consensu ordinariorum, in quorum dioecesibus, quorum vel maxima copia est in Zagrabiensi dioecesi, Valachi residerent. Datusque est dicto Gabrieli, tertio episcopo, titulus Suidnicensis ecclesiae, quod patet ex eius donatione, cuius exemplar in cancellaria Hungariae habetur mihique anno praeterito par inde communicatum est.«[4] U velikoj informaciji kaže isti Petretić o imenovanju Gabre Predojevića, da je dobio vlaško vladičanstvo »sub eodem, ni fallor, titulo Vrataniensi, eodem quo Maximus Predojevich modo, fraudulenter ac dolose.« U isusovačkom izvještaju stoji: »Sede huius vacante (Petretić i ovo izvješće tvrde, da je iza smrti Vinkovićeve imenovan Gabre vladikom, što ne stoji, jer je Predojević imenovan u augustu 1642., a Vinković je umro početkom decembra 1642.) prodiit ex eodem Martschensi monasterio alius caluger, eiusdem cum antecessore cognomine et farinae Gabriel Predojevich. Pollicetur omnia optima sicut prior, vladicatum obtinuit, non tamen sub titulo Vratanjensis, sed Svidnicensis episcopi ita agente domino Georgio Lippai, tunc cancellario regni Hungariae, postea archiepiscopo Strigoniensi.«

Tu po prvi puta dolazi za Marčanske biskupe naslov »Svidnicensis«, koji će toliko jada zađati ujedinjenim vladikama, jer se titul vazda smatrao kao latinski, a »episcopus graecus non est capax tituli latini«. To će biti novo oružje u borbi protiv samostalnosti marčanskih biskupa.

Kako je ugarska kancelarija došla do ovoga titula, ne može se sigurno kazati. Petar Petretić u svom izvještaju od 1667. god. kaže o njemu: »Titulus episcopatus (ut vocant) Svidnicensis in Croatia vix non dixerim etiam in rerum natura non reperitur, nam in his partibus est iste Zagrabiensis titulus, qui continet totum regnum Sclavoniae et ex regno Hungariae magnam partem comitatus Szaladiensis et Simighiensis, item magnam partem Croatiae; in Croatia Modrusiensis sive Corbaviensis et Sirmiensis, qui continet totum regnum Bosniae. De Svidnicensi vero nullus locus invenitur, in quo existere et ostendi posset hic. Dixi: vix non dixerim titulum Svidnicensem in rerum natura non

[4] Epistolae episcop. Zagrab. archivum eccles. Zagrab. I, 99.

reperiri, nam licet per quempiam in serie aliorum titulorum episcopalium in decreto regni Hungariae insertus esset, inde tamen, ubi et in qua parte regni Hungariae vel aliorum partium ei annexarum situatus est, non eliceretur, nec elici potest, nisi coniectura et literarum quarundam ex his, quibus modo scribitur, omissis et aliarum, quae ex usu pronuntiationis, quarundam nationum quasi idem sonarent, adiectis eius nominis titulum episcopalem enucleaverit. Habetur in Transilvania primaria fere et celebris civitas C i b i n u m, germanice Hermanstoth nomine, quam Saxones inhabitant. In hac geographicus atlas minor nuncupatus in tabula Transylvaniae in narratione urbium Transylvaniae dicit esse ecclesiam cathedralem. Author Barbosa[5] vero libro primo, capite septimo, pagina 48 De officio et potestate episcopi in serie episcopatuum provinciae Colocensis etiam Cibinensis in Transilvania episcopatus titulum expresse designat et ponit. Quod autem non Cibinensis, ut antea, sed Svidnicensis modo scribitur, dici potest, quod natio illa Saxonica, cum sit Germana, literam Z eo sono, quo literam C pronuntiat, exindeque omissa litera C, quia prius scribebatur, ponit suo modo literam Z loco eiusdem. Deinde loco literae B, uti solet, et pronunciat duabus literis W et primum illud nomen Cibinum his tribus ZIWINUM scribit et enuntiat ipsa natio, ut prius Cibinum«. Slaveni su od toga načinili: Svidnicensis. Petretić u tom izvještaju dodaje i ovo: »An autem sit iste titulus Svidnicensis alter praeter titulum episcopatus T r a n s y l v a n i e n s i s, vel vero sit unus et idem cum Transylvaniensi, qui aliter A l b e n s i s a civitate A l b a J u l i a nomen accipiens dicitur, dubitat Barbosa, nec ego decidendi habeo fundamentum.«

Isti Petretić prikazujući vladiku Vasilija Predojevića, ističe, da nije u Beču mogao tražiti imenovanje pod naslovom vladike Vratanjskoga, jer je taj naslov izmišljen i prevaran i jer nije odobren od svete Stolice. Radi toga »obtinuit titulum Svidnicensis Ecclesiae in provincia Colocensi archiepiscopatus in Hungaria, sed sub potestate infidelium constitutae«. Isusovačko izvješće veli: »Hic (Gabre Predojević) a caesare Fer-

---

[5] Augustin Barbosa, portugalski pisac crkvenog prava, rodio se 1589. i umro 1649. Mnogo je radio na literarnom polju.

dinando III. impetravit vladicatum sub titulo Svidnicensis episcopatus, qui est sub colocensi archiepiscopatu in Turcia.« U imenovanju Vasilija Predojevića god. 1644. veli se također, da je dobio »episcopatum Svidnicensem sub archiepiscopatu Colocensi existentem« (Theiner, Monum. Slav. Merid. II, 128).

U pismu đurskog biskupa Leopolda Kolonića od 21. oktobra 1686. god. veli se: »Cum episcopus Suidensis solo titulo absque consecrationis privilegio gaudeat. . . hinc ut consecrari queat, a sua Sanctitate Platensis episcopatus cum annexa consecrationis facultate conferri solet«.[6] U drugim spomenicima, koji se nalaze u vatikanskom arhivu, dolazi redovito mjesto »Svidnicensis« titul »Svitensis«. To bi nas moglo dovesti do pomisli, da je ovaj naslov načinjen u ugarskoj kancelariji prema prijašnjem nazivu rimokatoličke crkve »Sviju Svetih« u Marči.[7] Međutim na osnovu gornjih dokumenata sigurno se može zaključiti, da je ovaj naslov pripadao biskupiji, koja tada nije postajala i koja se nalazila na teritoriju kaločke nadbiskupije, da je bio latinski, a ne grčki.[8]

U predmetu imenovanja Gabre Predojevića svidničkim vladikom upravio je apostolski nuncij na bečkom dvoru prefektu konregacije de Propaganda fide pismo 27. septembra 1642. god. U pismu se kaže, da je kod nuncija prije nekoliko dana bio ugarski kancelar i da mu je izjavio u ime kraljevo, da

[6] Archivo Vaticano, Nunziatura di Germania 212 col. Dr Borković. U pismu se radi o imenovanju Marka Zorčića vladikom nakon smrti Pavla Zorčića.

[7] Dr. Aleksa Ivić (Iz historije crkve hrv.-slav.-Srba op. c. p. 9.) tvrdi, da »Svidnicensis« dolazi od Svidnika u podkarpatskoj Rusiji u današnjoj prjaševskoj eparhiji. To je tvrdnja bez razloga.

[8] Archivo Vaticano, Nunziatura di Germania 212. Izvještaj Kolonića bečkom nunciju. Ibid. 214. p. 37. Pismo Fr. kardinala Buonviti kardinalu Cybo, prvom ministru i državnom tajniku, iz Wiena 18. januara 1688. Tu se veli u početku: »Sarebbe necessario disentire presto il negotio del vescovo Platense, o sia Suitense. . .«

O Svidničkom naslovu činjene su najsmjelije kombinacije. Bilo ih je, koji su ga dovodili u vezu sa starom biskupijom u Dalmaciji »Suacensis«, koja je potpadala pod splitsku metropoliju (Farlati, Illyrici sacri op. c. I, 308). Drugi su izvodili ovo ime od Sebetium, pače od Cetina, koje su eparhije potpadale pod pećku patrijaršiju (Nilles, Symbolae II, 740).

je na mjesto pokojnoga vladike Maksima određen za vladiku kaluđer reda Sv. Vasilija. Budući da je on raskolnik, radi toga želi kralj na svaki način, da položi ispovijest vjere u ruke nuncija i da dođe u Beč svake treće godine, da se vidi prvo, da li je ustrajan u ispovijedanju katoličke vjere, ili je otpao, i drugo, da li imade pristanak zagrebačkog biskupa, pošto su Vlasi u njegovoj biskupiji. Nuncij je na ovu poruku odgovorio, da se ne može složiti s predloženom osobom, jer je Gabre malo učen, i radi toga tvrdoglav u raskolu. Čudno je, da se ne može naći jedan dobar katolik, koji bi poznavao vlaški jezik i koji bi mogao narod prevesti na pravu katoličku vjeru, jer toga Gabre ne može uraditi. Što se tiče polaganja vjeroispovijesti, to nuncij nije htio pristati, da u njegove ruke položi bez dozvole kongregacije, — a što se tiče dolaska u Beč svake treće godine, bit će bolje, da dođe Gabre u Rim i da se ondje dade zarediti od jednoga kardinala, kao što je to učinio i Sime Vratanja. — Što se napokon tiče interesa zagrebačkoga biskupa, to je nuncij mišljenja, da se zagrebačka biskupija ne može podijeliti bez odobrenja Svete Stolice.[9]

Tajnik kongregacije ponovno je pisao nunciju u pitanju imenovanja Gabre za vladiku 13. septembra 1642., na što mu nuncij odgovara 4. oktobra iste godine, da je poslao na kongregaciju o tome opširno izvješće.[10] Gjuro Lippay, ugarski kancelar javlja nunciju u Beč iz Obersdorfa 12. oktobra 1642.: »In negotio G a b r i e l i s P r e d o v i c h, futuri Valachorum episcopi, sua maiestas caesarea dominus meus clementissimus iuxta opinionem vestrae celsitudinis sese resolvere dignata est, et mandavit clementer dicto Gabrieli, ut R o m a m s e c o n f e r a t a d p r a e s t a n d a m f i d e i c a t h o l i c a e p r o f e s s i o n e m e t c o n s e q u e n d a m e p i s c o p a t u s c o n s e c r a t i o n e m i n u n i o n e e i u s d e m s a n c t a e c a t h o l i c a e e c c l e s i a e cum assignato ipsi titulari episcopatu, quem prae manibus habebat reliquis certiorem et ut sperat a sua sanctitate acceptandum, speret ut vestra illustrissima celsitudo liberaliter promisam ipsi opem pro itineris expensis

---

[9] Ex tabulario S. C. De Propaganda fide-Lettere antiche Vol 85 (Lettere di Svizzera, Germania, Polonia, Boemia ed Ungaria 1642. fol. 120).

[10] Ibid. fol. 121.

suppeditare non differat...«[11] Bečki nuncij sve to javlja tajniku kongregacije Ingoliju i traži, da mu kongregacija povrati novac, koji će dati Gabri na put za Rim.[12]

Tako je bilo sve spremljeno, da Gabre Predojević nakon svoga imenovanja ođe u Rim na posvetu i potvrdu, ali on toga nije učinio, nego je pošao u Peć patrijarhi, koji ga je rukopoložio. Prije toga položio je ispovijest vjere u ruke bečkoga nuncija, kao što se vidi iz Petretićeva izvještaja iz godine 1663. Što se tiče dakle vjerskog uvjerenja Gabre Predojevića i njegova odnosa prema katoličkoj crkvi, treba naglasiti, da je on priznao ujedinjenje s rimskom stolicom i da je imao najbolju namjeru poći u Rim radi polaganja ispovijesti vjere i radi potvrde. Međutim po primjeru svojih predšasnika nije mogao radi tradicije prekinuti veze s pećkim patrijarhom kao nacionalnim središtem doseljenoga naroda to više, što su u ovo posljednje vrijeme patrijarhini egzarsi u ovim stranama uzeli gotovo svu vlast u svoje ruke. Nakon Peći spremao se u Rim, ali ga je brza smrt zatekla, jer je umro već 1644. godine. Iz pisma kralja Ferdinanda od 26. augusta 1644. god. upravljenog na papu razabire se, da je Gabre umro negdje ljeti 1644. god., jer se tu veli: »nunc per mortem et decessum reuerendi quondam Gabrielis similiter Predoevich...«[13]

Petar Petretić u svojem izvještaju veli, da je Gabre sve do smrti ustrajao u raskolu i krivovjerju i da je malo vremena pred svoju smrt doveo iz Turske čitavi manastir kaluđera, među kojima se nalazio i Sava Stanislavić, kasniji marčanski vladika. Iz manastira Marče istjerao je stare monahe i namjestio ove prebjeglice.

Vasilije Predojević, četvrti imenovani vladika svidnički (1644—1648.).

Nakon smrti Gabre Predojevića kaluđeri marčanskog mastira pozvali su Vasilija Predojevića, arhimandritu manastira u Gomirju, u Marču. Vasilije je prihvatio ovaj poziv

[11] Ibid. fol. 126.

[12] Ibid. fol. 125.

[13] Theiner Monumenta Slav. Merid. op. c. II, 128. 129. (archiv. Vatic. Principi vol. 62 fol. 1.).

i upravljao Marčom kao gomirski arhimandrita. Od kaluđera i od narodnih vođa bio je istaknut kao nasljednik Gabrin. Kralj Ferdinand izdaje mu dekret za biskupa svidničkoga i moli papu, da ga potvrdi. Kralj ističe, da je podijelio svidničko vladičanstvo Vasiliju Predojeviću, arhimandriti gomirskom, mužu sposobnom i zaslužnom na preporuku mnogih svojih podanika. Moli papu, da ga potvrdi i da se tom prilikom ne traži uplata anata, jer je svidničko vladičanstvo samo naslovno pod nadbiskupijom kaločkom i prema tomu nema nikakvih dohodaka.[14] Petar Petretić, koji inače prikazuje dvojicu prethodnika Vasilija kao krivovjerce i raskolnike, posebice ističe za Vasilija, da je »vir, ut apparebat, ad catholicam fidem et sanctam cum Romana ecclesia unionem viventibus adhuc praecedentibus Valachorum episcopis bene affectus et propensus.« To se vidi iz toga, što se običavao ispovijedati kod Isusovaca, kad bi oni preko Gomirja prolazili iz riječkog samostana u Zagrebački i obratno. Osim toga da dobro pozna grčki i ćirilovski jezik, kojim se Vlasi služe. Radi toga su se svi nadali, da će ispraviti pogrješke svojih predšasnika, da će dovesti narod na uniju sa Svetom Stolicom, da će izbaciti iz grčkoga obreda riječju i primjerom griješke i zle običaje i da će među Vlasima raširiti katoličku vjeru.

Nakon imenovanja položio je Vasilije u Beču u ruke apostolskog nuncija ispovijest vjere i krenuo u Rim radi posvete i potvrde. Sa sobom je ponio konstituciju Pavla V., zatim pismo Petra Domitrovića, kojim je darovao marčanskim biskupima zemljište u Marči, i imenovanje Ferdinanda III. pod titu-

[14] *Theiner, Monum. Slav. Merid. II. 128. 129.* U dekretu se veli: »Posteaquam nos, cum ad singularem certorum fidelium nostrorum intercessionem et diligentem recommendationem pro parte fidelis nostri fratris Basilii Predoevich, arhimandritae Gomeriensis, apud nos factum, tunc etiam pro ea, qua in constituendis legitimis ecclesiarum Dei pastoribus tenemur, cura et sollicitudine, pro iuris patronatus nostri authoritate, qua in ecclessis Dei in regno nostro Hungariae eiusque sacrae coronae subiectis regnis et partibus fundatis optimo iure fungimur, episcopatum Suidnicensem, sub archiepiscopatu Colocensi existentem, nunc per mortem et decessum reverendi quondam Gabrielis similiter Predoevich legitime vacantem eidem Basilio Predoevich, personae utpote idoneae et benemeritae contulimus . . .«

lom Svidničkim. U Rimu je imao dobiti apostolska pisma, na temelju kojih bi bio posvećen za vladiku od jednoga rusinskoga biskupa. Petretić dakako ovdje dodaje, da se Vasilije obvezao. da će se u Rimu priznati samo vikarom pojedinih rimokatoličkih biskupa, na čijem teritoriju živu Vlasi i da će vršiti u ime njihovo obrede. Da je Vasilije branio samostalnost vladičanstva, vidi se najbolje iz toga, što je sa sobom ponio u Rim bulu Pavla V., koja čini osnov samostalnosti marčanskog vladičanstva.

Kad je Vasilije došao u Rim, nastala je dugotrajna rasprava o pitanju naslova. Konačno je Kongregacija De Propaganda Fide izdala dekret, u kojem se veli, da se ne mogu apostolska pisma za posvetu i potvrdu izdati na naslov »Svidnicensis«, jer je to naslov latinski, a grčki biskup nije sposoban da primi latinski naslov! U tom je smislu poslata predstavka u Beč pet punih godina iza te odluke 29. januara 1649. god., dakle nakon smrti Vasilija Predojevića, koji je umro u samostanu Marči kao arhimandrita 1648. god. i nakon što je bio već imenovan poslije njegove smrti novim vladikom Sava Stanisavljević, koji se baš u to vrijeme nalazio u Peći radi posvete i potvrde. Kongregacija nalaže nunciju, da stavi prijedlog za naslov: Vladika samostana i crkve Svetoga Mihajla Ahanđela u zagrebačkoj biskupiji. Na prvi pogled bit će čudno, kako se što takva moglo dogoditi. Vasilije je od svih hvaljen i priznavan kao dobar katolik, koji bi imao prekinuti dosadašnju neodlučnost marčanskih biskupa; koji se nije bojao ne samo javno ispovjediti katoličku vjeru i jedinstvo s Rimom, nego se odrekao odmah i pećkoga patrijarhe i tako se stavio u najžešću borbu s njegovim egzarhima. Njegov nastup bio je takav, da se prema pripovijedanju Petretićevom u Beču prilikom imenovanja njegov pratilac kaluđer Mihajlo, kad je čuo, da je položio ispovijest vjere, da je obećao pokornost rimskom papi, od kojega će tražiti potvrdu, i da će se dati posvetiti od katoličkog rusinskog biskupa, u bečkom bogoslovskom sjemeništu žestoko tukao u prsa jaučući na sav glas, da se s njime ne može vratiti natrag u Marču, i vičući: Jao meni, jao meni! Taj veliki čovjek visoko nadaren i na-

obražen, bio je kao katolik predstojnikom manastira u Gomirju i pošlo mu je za rukom, da cijeli manastir imade na svojoj strani. Ne samo to, njegov ugled među kaluđerima i narodom bio je tako velik, da je bio pozvan za upravitelja marčanskog manastira. Takav katolički muž nije mogao biti imenovan u Rimu radi nesretnoga naslova i radi obrane samostalnosti marčanskoga vladičanstva! Zagrebačkim biskupima pošlo je za rukom, da nakon dugih i žestokih borbi sruše titul »Vretanjski«, koji je bio prikazivan kao izmišljen. Kad je ugarska kancelarija mjesto njega postavila novi titul »Suidnicensis«, da se učini prepirci kraj, oborili su se i na ovaj s ponovljenom snagom, kao na titul, koji se ne nalazi »in rerum natura« i jer »graecus non est capax tituli latini«. Kad je Vasilije sve to vidio u Rimu i kad nije mogao dočekati novoga titula, vratio se ogorčen kući. Na njegovo je mjesto kralj imenovao pod starim titulom »Vratanjskim« za vladiku Savu Stanislavića, a Vasilije je u grobu dočekao intervenciju ili potragu za novim titulom. R a d i l o s e o u k i n u ć u v l a d i č a n s t v a i o i m e n o v a n j u v i k a r a z a g r e b a č k o g a b i s k u p a, a l i s e i o v a j p u t p o k a z a l o, d a s e n a t a j n a č i n n e d a o v o p i t a n j e r i j e š i t i, n e g o d a s e m o r a o s t a t i k o d s a m o s t a l n o g a v l a d i č a n s t v a.

Petar Petretić opisuje ovu tragediju marčanskog vladičanstva na svoj način tako, da je Vasilije Predojević sam kriv, što nije bio imenovan! On veli, da se nije razumio u poslove jer je sam osobno pošao u Rim bez znanja zagrebačkog biskupa Martina Bogdana (1643.—1647.). »Antequam negotium decideretur ac difficultas praemissa solveretur, idem archimandrita Basilius morae potius impatiens, quam defectu expensarum — nam Sua Sanctitas ducentos scudatos, prout ipse referebat, eidem in expensas dari iuraverat — finem expectari nequiens, aut potius nolens, rediit non confirmatus et non consecratus mansitque uti archimandrita in praedicto monasterio Sancti Michaelis usque ad mortem brevi postmodum subsecutam.«. Ova posljednja konstatacija Petretićeva o brzoj smrti Vasilija nakon povratka iz Rima, ne stoji, jer je on bio u Rimu koncem god. 1644. i možda početkom 1645. god., a umro je istom sredinom 1648. god., kako to sam Petretić na jednom drugom mjestu u svom izvještaju ističe.

Što je bilo s Vasilijem nakon povratka iz Rima, ne zna se točno. Iz jedne isprave, koju je on izdao 6. decembra 1646. god. u Marči zajedno s igumanom manastira Ćirilom Nikšićem, i u kojoj dopušta pojedinim ljudima, da podižu vinograde na zemljištu crkve Svetoga Mihajla Arhanđela, zove sebe »episkopom Srbljem vrjetanjskim« i »arhimandritom goemirskim«.[15] On je prema tomu i dalje živio u manastiru Marča kao imenovani vladika i čekao na svoje riješenje iz Rima, koje nije nikada dočekao. Petretić tvrdi, da su ga marčanski kaluđeri radi unije otrovali i radi toga kao nevjernika pokopali izvan marčanske crkve. Kad je on nakon svoga imenovanja 1648. god. vizitirao marčanski manastir i kad je pitao kaluđere, zašto su Vasilija pokopali izvan crkve, odgovorili su mu, da su to učinili zbog toga, što nema mjesta u crkvi, jer su ondje pokopana već trojica vladika. Međutim on je na svoje oči vidio, da u crkvi imade još toliko mjesta, da bi se i četvorica mogla sahraniti. Kad je pitao Vlahe laike, zašto Vasilije nije pokopan u crkvi, odgovorili su mu da zato, što nije išao prije patrijarsi, a onda papi u Rim.[16] Ova tvrdnja ne će biti vjerojatna s toga, što bi se u ovom slučaju monasi marčanski, a među njima i Sava Stanislavić, koji je kao đakon vladičin po svoj prilici s njime putovao i u Rim, sjetili istom nakon četiri godine, da otruju Vasilija. Boravak Vasilija u manastiru Marči od 1644.—1648. godine jasnim je dokazom, da je manastir bio ujedinjen sa katoličkom crkvom, jer se inače ne bi moglo razumjeti, kako se pojedini članovi manastira nisu ni tužili na sjedinjenog arhimandrita. Razlog, zašto Vasilije nije pokopan u crkvi, bit će u tome, što on nije bio vladika, jer nije posvećen nego samo imenovan.

[15] Dr Aleksa Ivić, Nekoliko ćirilskih spomenika iz XVI. i XVIII. veka (Vjesnik hrv.-slav.-dalm. arhiva. Zagreb 1913. god. sveska 2. p. 102). Dozvola se izdaje za podizanje vinograda u marčanskim Goricama. Od vinograda se imade plaćati desetina.

[16] Na osnovu ovoga dokumenta moglo bi se misliti, da je Vasilije nakon svoga povratka iz Rima bio u Peći kod patrijarha i da se tamo dao posvetiti za vladiku. Međutim to je posve isključeno, jer je Vasilije vazda važio kao otvoreni pristaša jedinstva s katoličkom crkvom. U tom se svi pisci slažu (conf.: Manojlo Grbić: Karlovačko vladičanstvo I, 207, koji veli, da sa »ovijem čovjekom nije čist posao«. Tako i Dr Aleksa Ivić, Iz historije crkve op. c. 8. 9.). To svjedoče i svi savremeni dokumenti.

Sava Stanislavić, peti marčansko-svidnički vladika (1648.—1661.).

Manastir u Lepavini.

U prvoj polovici sedamnaestoga vijeka sve je više monaha iz Turske dolazilo na kršćansku stranu. Manastir Marča bio je pretijesan, da se tamo svi smjeste. Radi toga pomišljali su marčanski biskupi, da se u varaždinskoj krajini podigne još jedan manastir. Prebjeglice kaluđeri zamolili su 1642. god.[17] kapetana križevačke granice, da im se dade razrušena rimokatolička crkvica nedaleko Križevaca u Lepavini, gdje bi si oni sagradili manastir. Kapetan je udovoljio njihovoj molbi i izaslao u Lepavinu komisiju, koja je kaluđerima predala crkvu i toliko zemljišta, da su mogli sagraditi manastir i popraviti crkvu. Kad je za to dočuo zagrebački biskup Vinković, pošao je osobno u Čazmu i ondje je na svečanoj sjednici čazmanskog kaptola protestirao protiv osnutka ovoga manastira. U pismenom protestu, koji je uložen 1642. god. 25. januara, veli se, da su neki monasi reda sv. Vasilija, po narodnosti Rasciani ili Vlasi, po vjeri raskolnici, koji su došli iz Turske, počeli graditi god. 1636. manastir na brdu Branska nad selom Sesvećani, udaljenom od Križevaca za jednu milju. Iz ovoga manastira da se širi dalje grčki raskol na štetu katoličke crkve. Pošto nije dozvoljeno prema kanonima podizati manastire bez privole i znanja ordinarija, to Vinković protestira protiv gradnje Lepavine.[18]

Ivan Jakob Galer, vrlovni kapetan križevačke krajine, izdaje 1643. god. 11. septembra manastiru u Lepavini povelju, kojom potvrđuje darovnice seljana sela Branske i Sesvećana izdate kaluđerima. Tu je povelju potvrdio 1644. god. 5. februara vojvoda Gvozdan, sudac križevačke krajine, zatim Honorije Trautmansdorf, general, Juraj Ljudevit Schwarzenberg u Varaždinu 1644. novembra 23. Darovnicu je potvrdio i kralj Ferdinand III. 1652. 15. jula.

---

[17] Ta je godina uzeta iz izvješća gradačkog ratnog vijeća od 1654. mjeseca septembra. Medutim bit će vjerojatnija godina 1636., koju spominje Vinković u svom izvještaju.

[18] Archivum ecc. Zagrab. Ecclesiastica XI, A. Vol. II, 8/77 Protest je potpisao Gregorius Gorianzki, lector et canonicus Chasmensis.

Lepavinski kaluđeri nisu bili zadovoljni s dobivenim zemljama, nego su poslali kralju poslanstvo, u kojem su se nalazili monasi Sava Milenović i Vasilije Bastašić, koji su tražili od kralja, da se manastiru kao kmetovi podvrgne 12 ili najmanje 4 sela u okolici manastira, kako im je bilo obećano. Na to je kralj naložio, da se brzo ispita ova stvar i da se navedu razlozi, zašto nisu data obećana sela kaluđerima. General Leslije predao je predmet na rješavanje križevačkom kapetanu Galeru, koji odgovara, da ne samo da se imade odbiti molba kaluđera, jer u granici nije nigdje običaj, da se sela davaju pod kmetstvo gospodi, nego da se monasi imadu otjerati iz krajine kao i drugi svećenici, jer su turske uhode. Ratno vijeće o svem tomu izvješćuje kralja 1654. god. septembra mjeseca i usvaja prijedlog, da se sela nemaju predati manastiru, jer bi to bio prejudic za ostalu vlastelu, koja bi to isto tražila. Na prijedlog o izgonu ne pristaje ratno vijeće, jer bi radi toga došlo do uzbuna među narodom, koji brani kranjske međe od provala Turaka.[19]

U pitanju zemalja i sela kmetovskih tražili su kaluđeri manastira Lepavine preporuku i od zagrebačkog biskupa Petra Petretića. Radi toga šalju k njemu u Zagreb 8. juna 1658. izaslanstvo, koje mu je imalo predati pismo, u kojem »starac gvardijan (iguman) Visarion u ime sviju kaluđera daje ovu vrlo zanimivu izjavu: ».... ipak se čudim za te rieči poslanne, ščo e vaše gospodstvo govorilo tomu bratu spiridonu (Spiridion Krasojević), da niesmo pokorni papi ni velkoi crkvi rimskoi apostolskoi. Dobro vaše gospostvo da zna, mi smo pokorni ocu papi, kanno i prviem papem i crkvi materi velikoi apostol-

[19] God. 1656. 31. oktobra ponovno potvrđuje Ferdinand III. sva zemljišta, što su ih manastiru dali seljani sela Branska i Sesvećani. Kralj Leopold odredio je 29. novembra 1659. na molbu lepavinskog arhimandrita Kordića, da krajiško povjerenstvo ispita, koja zemljišta pripadaju manastiru Lepavini i da ga o tome izvijeste. Mjesto sela dobivali su kaluđeri iz državne kase 200 for. godišnje za izdržavanje. General Trautmansdorf prijavio je kralju Leopoldu, da kaluđeri »die gewöhnlichen Kirchen functiones und seel nutzen nicht absolviren auch bey jüngst vewichener wallachischen revolta sich gar schlecht gehalten und den maisten tumult verursacht, benebens aber vorhin mit genugsamben underhaltung versehen seyen (Vindica 1066. dec. fasc. 8 col. Lopašić).

skoi, a u svom redu Oca Vasilia. A ščo vaše gospostvo veli, da niesmo velike crkve katolici. Mi govorimo, da smo pravi katoličani, otkako se Kristuš krstio i sedmi sabor svetieh otac mi ono držim. A ščo nam vaše gospostvo besedi za patriarhu carigradskoga, da ga se otvržemo. Bogme malo za njega i marimo! On e Grk, Mi smo Srblji. Mi da niesmo pokorni ocu papi i blagočastivomu Rimu, ne bismo iskali u vašega gospostva preporučenia, nego bismo išli, kako i ostali kaludjeri. Ali smo vašem gospostvu pokorni i ocu papi, a u svom zakonu Oca Vasilia«[20]

Mi ćemo se na ovu činjenicu i kasnije vratiti, a za sada samo treba naglasiti, da je posve krivo, kad se lepavinski manastir predstavlja kao čisto pravoslavni manastir u opreci sa sjedinjenim manastirom marčanskim. Istina, kasnije je došlo do te distinkcije, ali u ovo vrijeme upravljali su lepavinskim manastirom ljudi, koji su se u svakoj prilici prikazivali sjedinjenima.

Sava Stanislavić i unija.

Sava Stanislavić bio je đakonom u vladika Maksima i Gabre. Ta se čast u velike cijenila u Marči. Radi toga bio je on izabran za arhimandritu i predložen kralju Ferdinandu za vladiku, premda se tomu oštro protivio Ivan Gans, ispovjednik na dvoru. Kralj ga imenuje svidničkim biskupom. Sava pristane, da položi ispovijest vjere, da od rimskog pape zatraži potvrdu i da se dade zarediti od jednog sjedinjenog biskupa. Ispovijest vjere učinjena je svečanim načinom u isusovačkom kolegiju u Lincu u prisutnosti Đure Selepčenija, ugarskog kancelara i tadašnjieg biskupa njitranskog, a kasnije nadbiskupa kaločkog, i Nikole Dijaneševića, prepozita zagrebačkog kaptola i nekoliko članova kolegija. O tom činu izdata je potvrda, koju je Stanislavić dao prepisati zagrebačkom biskupu Petretiću. Mjesto u Rim otišao je koncem

[20] Tu su molbu obnovili lepavinski kaluđeri iste godine 12. augusta. U jednom pismu na Leopolda god. 1668. priznavaju se lepavinski kaluđeri katolicima.

godine 1648. Stanislavić u Peć patrijarhi, koji ga je imenovao »Vratanjskim« vladikom i rukopoložio. Osim toga morao se Stanislavić zavjeriti, da ne će liturgije služiti na beskvasnom kruhu. O imenovanju i posvećenju izdao mu je patrijarha dekret, u kojem mu daje jurisdikciju nad svima Vlasima od Dunava do Jadranskog mora. Zatim mu daje vlast, da rukopolaže klerike u čtece, hipođakone, đakone i presbitere. Isto tako imade upravljati kaluđerima i postavljati im igumene i arhimandrite.

Petretić, koji je svojim očima vidio ovaj dekret, pripovijeda, da je Stanislavić za imenovanje i za posvetu morao platiti patrijarhi 500 zlatnih škuda, 300 zlatnih mletačkih cekina, 100 carskih cekina i 2250 rajnčki. To je Petretiću pričao kaluđer, koji je Savi prije polaska na put brojao novce. Kad je Petretić pitao kaluđere, zašto je Stanislavić odnio toliki novac, odgovorili su mu, da vladike u Turskoj moraju svake godine davati danak patrijarhi u Peći. Taj patrijarha mora opet svake godine davati carigradskom patrijarhi dvanaest konjskih tovara zlata. Carigradski patrijarha daje taj novac kao danak turskom caru za izdržavanje harema! Budući da vratanski vladika ne može ići svake godine u Peć, to on svoj danak dade od jednom.

To je dakako samo priča Petra Petretića, koji je htio dovesti Savu Stanislavića u vezu s turskim haremom, da se to lakše protiv njega bori. Ako je Sava nosio kakav novac patrijarhi, to je to učinio radi toga, da se kršćanima u Turskoj u ljutoj nevolji u turskom ropstvu pomogne.

Na ovom putu pratio je Savu u Peć đakon Gabre Miakić, njegov nasljednik na vladičanskoj stolici. Sava se vratio iz Peći početkom godine 1649.[21]

U jeseni 1651. god. spremio se Sava Stanislavić na put u Rim. Na putu ga je pratio jedan od marčanskih kaluđera. Na proputovanju pohodio je zagrebačkog biskupa Petra Petretića, kojega je molio, da mu dade preporučna pisma za kongregaciju

---

[21] Zanimivo je, da Petretić u ono doba nije znao, da li je patrijarha, koji je zaredio Savu, bio sjedinjen s rimskom crkvom ili nije, pa ipak radi toga zove Savu raskolnikom. On veli, da ga patrijarh posvetio na vladičanstvo crkve Sv. Mihajla ili Rovište (Archivum ecc. Zagrab. Epist. episcop. I, 64).

de Propaganda fide. Tom je prilikom zatajio, da ga je patrijarha imenovao pod naslovom Vratanjskim i da od njega imade i pisma o posveti za vladiku. Ova dva dekreta nije ni u Rimu pokazao. Što se tiče svoga puta u Peć, govorio je, da je morao tamo poći radi pritiska vlaških prvaka. Petretić je znao na osnovu dekreta kongregacije De Propaganda fide, da u Rimu ne će biti potvrđen pod naslovom Svidničkim. Osim toga mu je prebacio sve njegove dosadašnje pogrješke, pa mu je konačno savjetovao, da za sada odgodi svoj put u Rim i da zatraži od kralja imenovanje na novi naslov. Sava nije na to nakon dugoga nagovaranja nikako htio pristati nego je izjavio, da mora sada poći u Rim, da dobije od Svetoga Oca oproštenje i razriješenje od sviju krivica i blagoslov i da prizna crkveno jedinstvo. On nove posvete ne treba, jer je već posvećen za biskupa. Zagrebački biskup izda mu nakon ove izjave »preporučena pisma«, u kojima je opisao svu povijest marčanskog vladičanstva, dakako na svoj način tražeći prije svega, da se to vladičanstvo ukine ili da se imenuje Sava njegovim vikarom za vjernike grčkoga obreda. Čini se, da je Stanislavić slutio, da mu se u ovim pismima dobro ne piše i da će iz Rima doći praznih rukava, ako dade listove pročitati u kongregaciji. Radi toga ih je kod sebe zadržao i prezentirao kongregaciji samo kraljev dekret o imenovanju za svidničkoga biskupa. U Rimu mu je na ruku išao jedan franjevac, kojega radi toga Petretić naziva »fratrom vagabundom«.

Sava Stanislavić vratio se iz Rima s jednim pismom, koje je kongregacija upravia na bečkoga nuncija. Dao je po čitavom kraju proglasiti, da je dobio potvrdu od rimskoga pape.

Eto, pred svim svijetom ide Sava u Rim, da se pokaje za svoje pogrješke, da dobije blagoslov i da prizna jedinstvo. Sa autoritetom svete Stolice nastupao je Sava pred kaluđerima. Toga sigurno ne bi bio činio, da je bio čisti »raskolnik«. Treba dakle naglasiti, da je Sava Stanislavić kao i njegovi predšasnici službeno priznao jedinstvo crkvi.

Dakako da Petretiću nije bilo drago, što su mu planovi u Rimu ometeni. Zato je sa svom žestinom udario na novoga vladiku. On dokazuje, da nije katolik i za tu tezu iznosi ove

dokaze: Prvo, što šiba svoje monahe, ako razgovaraju s katolicima s riječima: naučit ću vas ja pameti, đavoli, što pijete i jedete s Luteranima! Drugo: biskup je vidio njegovo pismo kaluđerima u Lepavini, kojima se grozi anatemama. Proklinje Simu Kordića, arhimandritu manastira, što je obećao kralju, da će graditi među Vlasima katoličke škole i što je izjavio, da je pokoran zagrebačkom biskupu. U tom pismu mu veli: »Ako si hristian, zašto se ne bojiš moie kletvi, ako li si Rimljanin, znjai, na ia i od pape imam veliku oblast!« Treće mu je »krivovjerje« što zabranjuje Vlasima polaziti katoličke crkve i propovijedi i što kod toga viče: »Hoću te naučtii u muške crkve hoditi!« Osim toga ne nosi svoga kaluđerskog odijela nego jaše na konju u crvenim lovskim visokim čizmama opojasan sa širokim pojasom, koji je sav pozlaćen! Drugoga »krivovjerja« nije mogao Petretić na njemu opaziti!

Iza povratka Save Stanislavića iz Rima sačuvano nam je jedno njegovo ćirilovsko pismo upravljeno podravskom protopopu Atanaziju Dragojeviću. Protopop je teško vrijedao vladiku i bio mu nepokoran. Radi toga mu Sava, koji se zove: »Sava, milostiu božieu episkop Vrjetain Srbljem«, veli u početku pisma: »Da ti Bog onaku sugubu dast. I ovo razumesmo, kako pišeš i nas osuždueš i ničižavaš i svoemu monastiru pokazueš nož medom namazan, ali će biti božia vola, svaki toliki špot ne će, uzdam se, da ne će ni Bog prostiti, a kamo li ljudi. A zgrješan iesam, a Bog me postavi na ovo mesto, a ovi me liudi ne nariču ludom, kakoto vaša milost. A po čemu ti mjene naričeš ludom? Eda sam te bio ali okivao? Ako sam ti u srcu i rekao dvie tri reči, a ti veće hrupi pisati sramotu iza sramote. Ali ne znam, ali meni, ali sam sebe. A ščo mi pišeš, da se ne špotamo pred gospodom. Znaiu gospoda, kako to hodi. A ako Bog da, skoro ću ia doprieti do đenerala. Onda ću mu odnieti ove tvoe liste. Ako ti se ščo hoće, onda dođi. A eda bude đeneral, kako i prvi i pravica, koia e i prve bila. A ščo govoriš nas Hrmljane, a vas Marčane i da ia ne mogu vami nišča učiniti, tko bude kriv. Bog zna, ščo bude, a ti dieli Hrmljane i Marčane tamo po Podraviu. Ia se boim, da ti ne budeš tako dielio.« Na koncu pisma dodao je Sava ove riječi: »A ti se boi Boga. Ako li

si Rimljanin, ia imam vlast i ot pape! I oni tako ne čine, veće drugoiačie svoje starie počituiu.«

Iz ovih se riječi razabira, da su se u manastiru Marči i u Lepavini nalazili u ovo vrijeme kaluđeri, koji su došli u ove strane iz manastira Hrmnja, pa su se djelili među sobom na »Marčane« i» Hrmljane«. Među Hrmljane spada i vladika Sava Stanislavić, protiv kojega se digla opozicija sa strane Marčana, jer je do sada bio običaj, da vladikom bude čovjek iz njihove sredine, a ne stranac.

Hrmanj je podignut na otoku rijeke Unca u Unu i bio je u starini glavno mjesto hrvatskoga plemena Lapčana. Kad je manastir sazidan, ne zna se. Iguman manastira zamolio je radi velikih turskih progona 1638. god. kralja Ferdinanda, da mu dozvoli sagraditi manastir u Primorju. Kad se tomu opro grof Frankopan 1642. g., nastanili su se kaluđeri u manastirima Marči i Lepavini.[22]

Druga važna činjenica, koja izbija iz pisma, jest, da su se u ovo vrijeme kaluđeri dijelili ne samo na Marčane i Hrmljane nego i na »Rimljane« i »Nerimljane«. Pred »Rimljanima« se Sava hvali, da imade i od pape vlast i da mu prema tomu oni ništa ne mogu. Iz pisma se vidi, da je Sava bio velika neznalica. Osim toga bio je nasilan prema kaluđerima. Pred narodom znao se isticati vanjskom pojavom kao kakvi narodni junak, koji konja jaše i sablju paše. Graničarima je to imponiralo i to je bilo uzrokom, da se na vladičanskoj stolici mogao tako dugo uzdržati ovaj nepismeni čovjek.

Godine 1652. 12. jula šalje pismo zagrebačkom biskupu Petretiću bečki dvorski župnik Đuro Matijašić, u kojem mu javlja, da šalje u donje krajeve Hrvatske i Savonije Mihajla Radičića, Bosanca, koji imade ispitati, da li se »Sednicensis« biskup Sava Stanislavić drži zakletve, koju je u Lincu položio. Do njegovih je ušiju došao glas, da je Sava prije Rima išao patrijarhi i da se od njega dao posvetiti,

---

[22] Manojlo Grbić, Karlovačko Vladičanstvo I, 171—175; Petar Uzelac, »Srpsko Kolo« 1882. 1. i 2. Uzelac misli, da se manastir prozvao po celjskom grofu Hermanu, čemu se s pravom protivi Grbić.

a u Lincu je obećao, da će ići u Rim. Osim toga tuže ga, da kaluđere, koji se druže s katolicima, šiba i da se ne pokorava svojem ordinariju. Radičić imade sve to ispitati i izvijestiti u Beč. Matijašiću je mnogo stalo do ove stvari, jer je on preporučivao Savu u svoje vrijeme na svim uplivnim mjestima, a osobito kod kapetana Gornje Austrije, pa mu se to sada predbacuje.[23]

Sava nije držao nikakovih veza sa Petretićem, koji ga je više puta pozivao k sebi, a on bi se vazda znao ispričati, da ne može doći. Tako mu piše iz Marče 1653. oktobra 5. da ne može doći, jer su mu se svi kaluđeri, kojih i onako malo imade, »razašli spravljajući zimnicu«, a osim toga on se mnogo istrošio i dosadili mu dugi puti.[24] Petretić se potužio kralju radi vladanja Stanislavića 1655. god., jer da je on sa kaluđerima razrušio jednu katoličku crkvu i iz njezine građe popravio marčansku crkvu. Osim toga ne će da mu plaća dvanaest mjera voska, što je davao svake godine Vratanja i njegov nasljednik Maksim, a vladike iza njih nikako nisu davale. Biskup veli, da je zamolio varaždinskog generala, da mu bude u pomoći u ovom pitanju.[25]

---

[23] Epistolae ad Petretić, Archivum Ecc. Zagrab. Vol. II, n. 82.

[24] Potpisao se: »Vladika Sava Stanislavić«. Pismo je zapečaćeno pečatom, na kom je pod biskupskom mitrom i štapom u grbu izvajano janje, a okolo ima napis »Maxim Praedoevich. Epi. Vlaschi«. Mitra je po latinskom obredu.

[25] Libelli supplices arch. ecc. Zagrab. I, 82 (2); Epistolae episcop. Zagrab. ibid I, 76. Za vrijeme Save Stanislavića podigli su Vlasi u ivanićkoj krajini pravu bunu protiv biskupa. S njima su se složili Predavci i ostali Slovinci. Petretića izvješćuje o ovoj uzbuni Ivan Dolački iz Repinca. Pod nagovorom kapetana govorili su buntovnici: »Neka nas dodie Biskup dižmati. Hoćemo mu dati dižmanja!« (epist. ad Petretić III. n. 60).

Stanislavić je primao »auf der Röm. Khays. Mays. genedigiste Resolution und darauf ergangene Cameralische genedige Verordnung« mjesečno trideset forinti (Arc. Ecc. Crisiensis Fasc. I.).

God. 1654. augusta 25. preporuča kralju iz Varaždina general grof Leslie, da se odbije molba lepavinskih kaluđera, da im se daje iz državne kase novčana potpora, jer su raskolnici i protivnici katoličke crkve. (Vindica 1654. fasc. 10). Među lepavinskim kaluđerima bio je Spiridion Krasojević, koji je stajao u živom dodiru sa zagrebačkim biskupom i s katolicima.

Kazali smo, da je Sava Stanislavić kao i njegovi predšasnici priznao javno katoličku crkvu i odrekao se pod zakletvom raskola, ali za vrijeme svoga vladičanstva ne samo da se nije stavio na stranu ujedinjenih, kao što je to učinio Vasilije, nego je u čitavom svom radu pomagao pravoslavne. Sava se ističe kao srpski nacionalista i on više gleda na nacionalni nego li na vjerski momenat. On nije biskup Svidnički nego vratanjskih Srba. On se ponaša kao gospodar u novoj postojbini i htio je gospodariti. Da što više pojača svoj upliv, upotrebljava sva sredstva. On se sada grozi patrijarhom pećkim, sad opet papom rimskim, sad traži intervenciju generala i kralja, sad se opet u danoj zgodi obraća na sud naroda i diže potajne bune, kad je to potrebno, da provede svoju politiku. Stanislavić je unio u borbu orientalnu taktiku, kojoj je bila glavna karakteristika, da je bila neiskrena prema svima. Kad ga je varaždinski general u prisutnosti jednog Isusovca pitao nakon povratka iz Rima, da li priznaje papu kao vrhovnu glavu crkve, odgovorio je, da je svima poznato, da je papa veliki gospodin, kojega poštuju kraljevi i knezovi!

Godina i dan smrti Save Stanislavića ne da se točno označiti. Prema Petretićevom izvještaju imao bi umrijeti prije 21. aprila 1662. Prema isusovačkom izvještaju umro je 1662. god. Prema pismu kralja Leopolda iz Beča 1662. januara 8. morao bi Sava umrijeti »vor etlichen Wochen«, dakle koncem godine 1661.[26]

Prije svoje smrti preporučio je narodu i vojvodama, da izaberu za vladiku Gabru Miakića.[27]

---

[26] Isusovačko izvješće veli: »Is antequam anno 1662. infaustam efflasset animam . . .« Pismo Leopoldovo nalazi se u Vindica 1662. jäner fasc. 7. U zagrebačkom nadbiskupskom arhivu i to u »Ecclesiastica« XI. A. vol. III. 8/141 nalazi se jedno drugo pismo Leopoldovo od 18. februara 1662. god., u kojem se veli: »Cum ante aliquot septimanas Sava Stanislavicz, Valachorum quondam episcopus in confiniis Sclavoniae, e vita decesserit . . .« Aleksa Ivić (op. c. 11 pag.) tvrdi, da je umro oktobra 1661.

[27] Isusovačko izvješće opisuje novoga kandidata za vladiku Gabru Miakića ovako: ». . . hominem procero et vasto corpore, decoro vultu, ingenilo vulpino, praeditum, sed nulla tinctum doctrina, nisi exigua cyrilici characteris legendi scribendique imbutum peritia nominavit successorem omnibusque Valachis tanquam futurum eorum episcopum colendum proposuit«.

Lepavinski arhimandrita Sime Kordić i Sava Stanislavić.

Najčudniju je ulogu u ovo teško vrijeme igrao Sime Kordić, iguman lepavinskoga manastira. Kordić je bio čovjek ambiciozan i prevrtljiv, koji je radi svojih ličnih koristi sada pregovarao sa zagrebačkim biskupom i kleo se na uniju, a sad opet, kad mu je to išlo u prilog, polazio patrijarhi u Peć, odricao se unije i pristajao uz pravoslavlje. On nije bio zadovoljan sa čašću igumana lepavinskoga manastira nego je težio za časti arhimandrite, da bude posve neovisan od vladike marčanskoga. On je mislio, da će se na taj način najlaganije popeti na stolicu vratanjskih vladika. Radi toga je stajao u uskim vezama s Petrom Petretićem. U proljeće 1552. god. krenuo je u Beč, da isposluje imenovanje za lepavinskoga arhimandritu. Tamo je izvijestio, da Sava Stanislavić ne samo ne drži svoga obećanja u ispovijedanju katoličke vjere, nego što više progoni kaluđere, koji pristaju uz uniju. Osim toga je izjavio ,da će biti pokoran zagrebačkom biskupu i da će se kao arhimandrita brinuti za podizanje škole za obrazovanje mladeži. Nastup Kordićev u Beču svidio se kralju Ferdinandu III. i on izdaje iste godine 23. marta svečanu povelju, kojom imenuje Kordića lepavinskim arhimandritom. U dekretu se među ostalim veli: ...habito condigno respectu honestorum morum ac exemplaris religiosae vitae religiosi viri Simonis Kordich, ordinis sancti Basilii Magni, conventus Lepavinensis prioris, ac recommendatione etiam nonnullorum officialium nostrorum eidem provincialatum sive functionem arhimandritiae inter religiosos ordinis praenotati in partibus regnorum nostrorum Croatiae et Sclavoniae commorantes dandum et conferendum duximus absque ulla dependentia antenotati vladicae Saba Stanich...«.[28]

Dakako da je na taj način Kordić navukao na sebe mržnju Save Stanislavića, koji ga stade žestoko goniti i napokon izbaciti iz crkve, premda je Kordić prema kraljevom dekretu bio posve neovisan. Kako je Sava imao ugleda u narodu, to je ova ekskomunikacija Kordiću bila vrlo neugodna i on se odlučio, da se riješi i ekskomunikacije i da ujedno dođe do svoga cilja

[28] Archiv ecc. Zagrab. Ecclesiastica XI. A. vol. I I 8/113. Zanimljivo je, da se Stanislavić ovdje zove „Stanić".

posve protivnim putem. Marljivo je skupljao milostinju za podizanje škola među narodom. Kad je sabrao priličnu svotu, krenuo je patrijarhi Gavrilu u Peć, da izmoli od njega odrješenje od Savine ekskomunikacije. Patrijarha ga je zavolio i bez pitanja Save izdao mu je 1655. god. pismo, kojim ga oslobađa kletve. Zanimiva je svečana forma odrješenja, koja glasi: »Ot onjeh (apostola i Gosdinovih učenika) ubo i na nas drugi primatelie prišadšei toiže božestvenei blagodati imami prošćeno i sie po duhu čedo naše ieromonaha Simeona arhimandrita, elikaže on iako čelovjek sgrješi i k Bogu pregrješi slovom, djelom, pomišleniem, volieiu ili nevolieiu i svjemi svoimi čiustvi, ašče pod kletvoiu otčeiu ili matericiu, ašče pod otločeniem arhiereiskim ili iereiskim bist ili svom prokletiu podpade ili kletvoiu zakle se i siiu prjestupi inemi nekimi sgrješenii prjevzeie, sia duhovnim otcem ispovjeda, ieže ot nih pravilo od srdca priet i isplniti usrdstvova ... ielikaže zabvenia radi ne ispovjedana ostavi i ona sva da prostit iemu ...« Iz posljednjih se riječi vidi, da je u ono vrijeme bila svuda u običaju ispovijed i da se davala pokora, koju je morao pokajnik ispuniti. Ovo odrješenje je zapravo neke vrste indulgencija, jer se daje samo za one grijehe, koji su već na ispovijedi oprošteni i za koje je izvršena naređena pokora. Prema tomu je u ono doba bilo u običaju u srpskoj crkvi i podjeljivane oprosta za vremenske kazne grijeha. Ovo je vrlo važno sa dogmatskoga stanovišta, jer se danas pravoslavni dogoslovi u nauci o oprostu povode za protestantima. U sedamnaestom dakle vijeku nalazimo u Peći kod patrijarhe istu praksu glede oprosta, koja je vazda vrijedila u zapadnoj crkvi.[29]

[29] Latinski prijevod u archiv. ecc. zagrab. Epist. ad diversos I (CXXXIX), 4. Na vrhu lista prijevoda napisano je: »Sequitur apsolutio ab excommunicatione«, što znači, da je ovakih latinskih prijevoda bilo više na istom mjestu, pa su se izgubili. Na hrbtu je napisano: »Par quartae litterae ex cyrillico in latinum de verbo ad verbum translatae, quae per Simeonem Kordich ex Turcia allata est, in qua idem Simeon Kordich per patriarcham absolvitur ab excommunicatione, in quam antecedenter fuit per Szavam, ultimum episcopum Valachorum, irretitus. Et haec ipsa littera indicat Simeonem Kordich nec esse, nec tunc fuisse catholicum sive unitum sanctae Romanae ecclesiae, nam si catholicus fuissset, haeretici et schismatici episcopi excommunicationem curare non debuisset, multo minus

Kordić je u patrijaršijskoj crkvi u Peći služio službu i patrijarhi se Gavrilu sa svojim vladanjem tako svidio, da ga je iste godine 1655. 15. decembra imenovao arhnmandritom. Pismo imenovanja dao je u ruke Kordiću i upravio ga na vladiku Savu i na igumana lepavinskoga Visariona kao i na sve narodne vojvode. U dekretu se izričito naglasuje, da Kordić mora biti pokoran vladici Savi.[30]

---

ab haeretico et schismatico patriarcha sive metropolita absolutionem petere, quam absolutionem per duos annos et amplius collecta pro scholis catholicis erigedis elleemosynaria pecunia emit«.

Pravoslavna nauka o indulgencijama vidi se iz: Filaret, Pravoslavnoe dogmatičeskoe bogoslovie[3], II. Petrograd 1882., str. 187., 188.; E. Uspenskij, Obličiteljnoe bogoslovie. Ufa 1891. p. 118—122.; A. Svjetlakov, Izloženie učenia pravoslavnoi crkvi. Nižnij-Novgorod 1879., p. 57., 58.; M. Jastrebov, Iz lekcij po dogmatičeskom bogosloviu, Trudy 1908. I., 367.; Seredinskij, Ob indulgenciah. Petrograd 1860.; Makarij, arhiep. litovskij u »Hristianskoe čtenie« 1852., I., 406.; Makarij, Pravoslavnoe Dogmatičenskoe Bogoslovie[3], II. 459—467.; Innokentij, Obličitelnoe bogoslovie. Kazan 1859., II., 305—332.; N. Beljaev, Rimsko-katol. učenie ob udovletvorenii Bogu so storony čelovjeka. Kazan 1878.

Grigorije Živković, nekadanji mitropolit zvorničko-tuzlanski, piše u svojoj knjizi: »Historija hrišćanske crkve za školsku mladež« (Tuzla 1897., p. 169., 170.) ovo: »Zatim je papska vlast uzvisivala na dogmu i počela učiti, da su ugodnici božji više činili dobra, nego što im je bilo nužno za njihovo spasenje, te da crkva može suviške zasluga svetiteljskih upotrijebiti na korist svojih griješnih članova i na oslobođenju duša, koje se nalaze u čistilištu. Papa je dobio pravo, da može raspolagati sa tim suvišcima zasluga svetiteljskih, koji se hrane u crkvi kao u kakvoj blagajnici. Odatle je poslije izašla indulgencija ili opraštanje grijeha ne samo živima nego i mrtvima, ako onaj, koji oproštenje traži i želi, zadovolji pravdi božijoj činenjem dobrih djela, postom, molitvom, milostinjom i putovanjem u sveta mjesta. Dogma ta o indulgenciji služila je poslije rimskoj crkvi kao izvor dohodaka«.

Što je drugo nego indulgencija, kad patrijarha srpski Gavrilo oprašta grijehe Kordiću, koje je on ispovjedio pred duhovnin ocem i za koje je izvršio nametnutu pokoru? Iz jednoga drugoga pisma patrijarhe Maksima vidi se, da je vezao kletvom Kordića za ovaj i onaj svijet i prema tomu, da je i za mrtve dijelio oproste. Sigurno da Kordić nije došao praznih ruku k patrijarhi u Peć nego da je donio dosta obilnu milostinju!

[30] Dukumenat se nekad nalazio u nadbiskupskom arhivu, odakle je prenesen u arhiv Jugoslavenske Akademije. To se vidi po tome, što je na gornjoj njegovoj strani napisano »1655« olovkom istim pismom, kojim je pisano na ostalim dokumentima u tom arhivu.

Kad je Kordić tako od patrijarhe dobio oproštenje od ekskomunikacije i arhimandritiju, mislio je, da ne treba patrijarhe više za svoje planove. Zato se ponovo okrenuo na uniju i ulagivao zagrebačkom biskupu Petretiću. Patrijarha je poslao u to vrijeme svoga egzarha Silvestra u krajinu, da sakuplja milostinju i da obavi vizitaciju. Kordić ne samo da nije primio egzarha, nego ga još prijavio vojničkim vlastima, tako da je on morao pobjeći kući prije svršenog posla. Radi toga patrijarha Maksim proklinje Kordića strašnim kletvama i izbacuje ga iz pravoslavne crkve.[31] Godine 1660. obraća se Kordić na kralja Leopolda s molbom, da naloži preko varaždinskog generala Savi Stanislaviću, da prestane sa progonima protiv njega i lepavinskog manastira, jer je on imenovan samostalnim arhimandritom. Ističe, da Sava to čini radi toga, što ga je on prijavio u Beču, da je prodao u Tursku troje kršćanske djece. Kordić još kaže i to, da će naskoro krenuti u Rim i prijeći sa čitavim svojim manastirom na katoličku vjeru, jer Sava nije izvršio svoga obećanja.

Sava Stanislavić bio je u velikoj svađi i sa lepavinskim kaluđerom Spiridionom Krasojevićem, koji se nalazio u uskim vezama sa zagrebačkim biskupom. Krasojević je pred njim položio ispovijest katoličke vjere i odrekao se raskola. Zapovjednik križevačke kapetanije Ivan-Jakob Galer javlja Petretiću 1656. god. 22. maja, da su Krasojevića radi toga lepavinski kaluđeri na nalog Save Stanislavića uhvatili, vezali lancima, okovali i u tamnicu bacili. Tako vezanoga odveli su ga nakon nekog vremena vladici u Marču, koji je s njime okrutno postupao i drži ga na sramotu katoličke vjere još danas okovanoga. Galer je o tome pisao i generalu, a biskupa moli, da ovaj slučaj prijavi kralju, da se oslobodi ovaj kaluđer.[32]

---

[31] Dokumenat se nalazi uz izvješće Petra Petretića u arhivu u Beču. Među ostalim »lijepim« riječima u ovom prokletstvu nalaze se i ove: »Perdet illum Deus excelsus ... ille sit maledictus a Deo et a me patriarcha et ab omni ecclesia Seruianorum. Et quod sit ligatus in anima et corpore simul in omne saeculum et aeternitatem ... Et quicunque vult hunc maledictum Simeonem in domum suam adminittere et cum illo manducare et bibere, sit etiam ille cum ipso maledictus et ligatus«.

[32] Arch. ecc. Zagrab. Epistolae ad Petretić III. n. 122. Krasojević je molio 1660. Petretića, da mu pošalje papinsku indulegaciju i da dade pre-

Pravoslavni bogoslovi znadu katkada prigovarati katoličkoj crkvi radi njezine prevelike strogosti, radi apsolutizma i radi ekskomunikacija. K tomu se dodaju onda na široko i daleko priče o torturama i inkvizacijama. Evo iz ovoga, što smo naveli, vidi se, kako pećke patrijarhe nisu bile baš takvi mirni jaganjci, da se oni nisu ustručavali najstrožije kažnjavati i proklinjati svoje podložnike. Njihovi učenici upotrebljavali su protiv svojih protivnika ne samo usmeno prokletstvo, nego su ih bacali u lisičine i okivali teškim okovima na rukama i nogama. Dakle, molimo samo to, da u svom oku ne vidimo brvna, a u tuđem dobro vidimo i najmanju trunku!

poručena pisma lepavinskom monahu Ilarionu, koji putuje u Dalmaciju radi kupljenja milostinje.

Filozofijski tomistički kongres u Rimu. U ovoj jubilarnoj godini, od 15.—20. travnja, održati će se u Rimu tomistički internacijonalni kongres, na poziv Rimske Akademije sv. Tome Akvinskog. Već u novembru 1923., pri zaključku Tomističkog Tjedna, a prigodom svečane alokucije članovima Akademije izrekao je sv. Otac želju, da dođe do ovog kongresa. U cirkularu za kongres napominju se i ostali razlozi, koji su ponukali Rimsku Akademiju na saziv kongresa. Skolastička je filozofija proživjela u zadnje doba veliku restauraciju, pokazala je znatan progres kod svih naroda osnutkom filoz. institutâ, revijâ, te izdavanjem znamenitih djela. Pa kad se ovaj opsežni rad na samostalnim putevima odvija, a ide za istim ciljem, ukazala se zajednička želja za sastankom, na kome će radnici povući bilancu dojakošnjeg rada, a izmjenom svojih pogleda na filozofijske probleme odrediti dalnje smjernice.

U priredbi kongresa oko unutarnjeg rada pošlo se najboljim putem: izbjegava se svakom izvanjskom aparatu, a sva se važnost i zadaća kongresa usredsređuje oko izmjene misli u riješavanju spornih pitanja. Napustilo se razdiobu u posebne sekcije, u kojima su se obično držala ex cathedra predavanja (većim dijelom bilo je tako i na internac. kongresu u Napulju, u maju 1924.!), nego će se povesti diskusija. Tko želi o komegod pitanju iznesti novo riješenje ili koju primjedbu, može svoju »komunikaciju« pismeno upraviti na Akademiju (do februara). Rimska će Akademija dostaviti štampane komunikacije svim učesnicima kongresa još prije dolaska u Rim ili će se na samom kongresu prvi put pročitati. Na pojedinom će se konventu (a biti će ih oko desetak) iznajprije pročitati kratka »relatio«, koja će sintetički obuhvatiti status quaestionis, glavne difikultete i solucije. Za tim će pojedinci iznesti svoje »komunikacije« (čitajući ili usmeno izlažući kroz četvrt sata). Iza pojedine komunikacije slijedi diskusija. Ovakova radna metoda, kao i izvrstan izbor temata jamče za plodonosan uspjeh kongresa, kojim će, nadamo se, Philosophia Perennis ući u novu, jubilarnu epohu. Z.

ISPRAVI:

U članku »Kanon 10. zakonika i stečena prava« treba da u »Summariumu« str. 59. retku 6. mjesto »jure« stoji »jura«; u retku 7. mjesto »jure« »jura«, a u 8. mjesto »qua« »quae«. Na str. 65. u noti 12. redak 1. mjesto »qualibet« treba da bude »quaelibet«, a u retku 9. iste note mjesto »carruptela« »corruptela«. Na strani 66. redak 5. mjesto »jednostavnog« treba da bude »jednostranog«. Na strani 67. n. 18. redak 1. mjesto »ranjem« treba da bude »ranijem«, a u noti 29. mjesto »fundadionis« treba da bude »fundationis«.
